

Guðmundur Sæmundsson og Sigurður Konráðsson

Hvílík snilld! Íslenskt íþróttamálfar í fjölmiðlum og einkenni þess¹

► Um höfunda ► Efnisorð

Mikill fjöldi ungs fólk fylgist með og/eða tekur þátt í skipulögðum íþróttum. Sé litið til umfjöllunar allra fjölmiðlategunda um íþróttir má gera ráð fyrir að málfar þeirra hafi veruleg áhrif á málfar ungs fólks eins og það birtist í skólaskrifum. Kennarar geta því haft verulegt gagn af því að skilja og notfæra sér einkenni og kosti íþróttamálfars í samskiptum sínum við nemendur og verið á varðbergi sé um einhverja ókosti að ræða. Í greininni er málfar um íþróttir í fjölmiðlum rannsakað með eftirfarandi rannsóknarspurningu að leiðarljósi: Hvað einkennir íslenskt íþróttamálfar í fjölmiðlum? Notuð er orðræðu- og textagreining en einnig leitað fanga í fræðigreinum eins og stílfræði, málsálarfræðum og félagsmálfræði. Unnið var úr efni úr prentmiðlum og útvarpi (hljóðvarpi og sjónvarpi) frá árinu 2008, auk viðbótargagna úr vefmiðlum frá árinu 2012. Þrjú flokkar einkenna fundust, auk fyndni sem líta má á sem eins konar yfireinkenni. Fyrsti flokkurinn er *ýkt orðafar*, sem greinist í ýkjur og afdráttarleysi, hástigsnotkun og hástigsmerkingu, og tvöfaldar eða viðbættar ýkjur. Annar flokkurinn er *nýjungar í máli*, sem skiptist í nýyrði, ný orðatiltæki, nýmerkingar og nýjungar í málfræði. Þriðji flokkurinn fjallar um *skáldmál*, þar á meðal stuðla, rím og orðaleiki, auk vísana í bókmenntir; aðrar íþróttir; átök – meðal annars hermennsku, afbrot og aftökur; samskipti; umferð og tæki; og loks náttúru.

“What genius!”: What characterizes Icelandic sports language in the media?

► About the authors ► Key words

A great number of young people participate in organized sports and/or follow sports directly in the media. If we take all media into account – printed media, broadcasted media and web media – one can assume that the language of sports influences the language of young people as it appears in their school work. Therefore, teachers can benefit from understanding and using the characteristics and advantages of sport language in communicating with their students, while being cautious against its possible disadvantages.

¹ Þakkið fyrir yfirllestur fá þau Ingibjörg Jónsdóttir Kolka MA í íslensku og Ingólfur Ásgeir Jóhannesson prófessor í Háskóla Íslands og Háskólanum á Akureyri. Einnig Ásgrímur Angantýsson PhD sem las yfir og gaf góðar ábendingar. Heimir D. Guðmundsson lögfræðingur og meistaranemi í viðskiptafræði í Háskóla Íslands fær einnig bestu þakkið fyrir aðstoð við gagnaöflun og úrvinnslu gagnanna en hann sá meðal annars um alla tæknilega þætti og upptökur efnis úr sjónvarpi og hljóðvarpi og skráði þær allar þannig að aðgengilegt yrði að finna þær og fletta í þeim. Ritrynar *Netlu* fá miklar þakkið fyrir fjölmargar gagnlegar ábendingar og ritstjórn *Netlu* hjartanlegar þakkið fyrir ábendingar og aðstoð við lokafrágang greinar.

A register is a set of language features which follow certain language circumstances or text types, while dialect is a set of features that follow certain social factors. Based on that definition, one could argue that both definitions could apply to sports language. However, in this article, one prefers to look at sports language as a register dependent on several influential social factors.

This article deals with a study on sports language in media. Its research question is: What is characteristic of Icelandic sports language in the media? Its methodology is mainly discourse and text analysis, with elements from other fields, like stylistics, language psychology and sociolinguistics. Data are taken from printed media and ethernet media (radio and TV) from 2008, with an addition from digital media from 2012. The original quantity of data collected is 1,782 data units, thereof 1,142 from TV, 423 from newspapers, 104 from radio, 72 from local papers and 41 from internet media. From these, 781 examples were analyzed further for this article.

Besides humour, which is a dominant feature of the register, three characteristics were found:

First is exaggerated language, as seen in hyperbole and unconditionality, including the use of superlatives and epithets or double exaggerations. It is by far the most frequent characteristics of sports language in the media. Indeed, exaggeration alone could make sports language a special Icelandic register. Examples: 1) sportsmen are called stars, geniuses, champions and heroes; 2) every game is the most important game of the season; 3) Kevin Durant shows not only talents, but unique talents.

Second are language innovations or deviations seen in neologisms, new phrases, semantic innovations and grammatical innovations. Some would undoubtedly call them errors or mistakes, but here they are assumed to be deviations from trends or traditions which could be rhetorical gambits to enrich the text and attract the attention of the reader or listener. Examples: 1) sambaball; 2) to find one's board = score with every shot; 3) to humiliate the opponent = to win; 4) thanks to (= because of) Ben Roethlisberger's mistakes.

Thirdly, we have poetic language like alliteration, rhyme and wordplay. Here we also have allusions to literature, other sports, conflicts – i.e. militarism, crimes and executions, traffic, machines and lastly nature. Examples: 1) The Saint against Satan; 2) The Hammers are fighting against the Ghost of defeat = as Grettir fought against the ghost Glámur; 3) Patrekur and his disciples (= players) in the Austrian handball team; 4) The handball team's performance was under par (= from golf); 5) They killed (= defeated) Cameroon, 4:2; 6) They sold themselves dearly (= They never gave up); 7) The Icelandic machine (hrökk í gang) (= The Icelandic team began fighting); 8) Fifteen minutes of insanity (= 15 minutes of thrilling fight).

Inngangur

Íslensku landsliðskonurnar í handbolta stóðu í ströngu á Evrópumeistaramótinu í desember 2012. Meðal þess sem íþróttafréttamaður vefmiðilsins *Vísir* skrifaði um þær og hafði eftir þeim fyrsta dag mótsins, 4. desember 2012, eru eftirtaldar setningar teknar á við og dreif í texta miðilsins þennan dag (*Óskar Ófeigur Jónsson, 2012*):

- (1) *Stelpurnar frá Svartfjallalandi börðu okkar stelpur eins og harðfisk fram eftir leik en það voru þó íslensku stelpurnar sem fuku út af fyrir klaufaleg brot.*²
- (2) *Það vantaði bara alla geðveiki í þetta hjá okkur.*

² Málfræðingarnir í þessari grein eru öll tölusett. Greinarmerki sýna hvort þau eru í samhengi hvert við annað. Endi næsta dæmi á undan á ... er það í samhengi við næsta dæmi á eftir sem hefst þá á lágstaf.

(3) *Nú er bara að girða brækurnar upp á maga fyrir næsta leik.*

Meðal þess sem við sjáum í þessum orðréttu tilvitnunum eru – svo notað sé almennt orðalag - öfgakennt málfráttar, sterk og bragðmikil orðanotkun, kímni og safaríkt myndmál. Markmiðið með þessari grein er að rannsaka það málfráttar sem sést og heyrst í fjölmiðlum um íþróttir. Með aðstoð gagnasafns frá árinu 2008 og viðbótargagna frá árinu 2012 verður sýnt fram á að það sem talið var upp hér á undan sé ásamt öðru áberandi, einkennandi og dæmigert fyrir fjölmiðlaumræðu um íþróttir og íþróttafólk. Rannsóknarspurningin er: *Hvað einkennir íslenskt íþróttamálfráttar í fjölmiðlum?*

Mikill fjöldi æskufólks tekur þátt í skipulögðum íþróttum af einhverju tagi (Mennta- og menningarmálaráðuneytið 2010, 2011 og 2012) og/eða fylgist með íþróttum í fjölmiðlum eða á annan hátt. Raunar hefur fjölmiðlanotkun æskufólks lítilla verið könnuð (Mennta- og menningarmálaráðuneytið 2010, 2011 og 2012) og sé allt meðtalið, prentmiðlar, útvarpsmiðlar og netmiðlar, má gera því skóna að málfráttar íþróttanna hafi veruleg áhrif á það málfráttar æskufólks sem fram kemur í skólastarfi, svo sem í samtölum þess og rituðu máli í ýmsum verkefnum og ritgerðum. Kennarar geta því haft verulegt gagn af því að skilja og notfæra sér einkenni og kosti íþróttamálfráttarsins í samskiptum sínum við nemendur og vera á varðbergi gegn ókostum þess, séu þeir einhverjir. Ari Páll Kristinsson tekur undir það í nýlegri doktorsritgerð sinni (2008, bls. 246) að fjölmiðlar geti ekki einungis haft áhrif til að breiða út orð og orðasambönd, heldur einnig haft áhrif á kerfisþætti (beygingu, setningagerð og fleira), svo framarlega sem um sömu eða náskylda textategund sé að ræða.

Í næsta kafla er greint frá stöðu fræðilegrar þekkingar á þessu sviði og meðal annars fjallað um texta- og orðræðugreiningu sem viðhorf og nálgun, og tengsl merkingar við beygingu og málfræði tungumálsins rædd. Þá er fjallað um nokkur tiltekin atriði sem varða málfráttarlega greiningu íþróttatextanna í ljósi kenninga í merkingarfræði og stílfraði, og hvernig þetta allt getur tengst málsniði íþróttatexta. Íþróttamálfráttar er einnig skoðað sérstaklega með tilliti til þess hvernig það tengist geðshræringum og stemningu. Það leiðir loks hugann síðan að stöðu íþróttamálfráttars í samfélaginu, hvort líta megi á það sem sérstakt félagslegt málsnið eða mállýsku. Ari Páll Kristinsson (2008, bls. 245) lítur á málsnið sem mengi máleinkenna sem fylgja tilteknum málaðstæðum eða textategund og mállýsku sem mengi máleinkenna sem fylgja tilteknum félagslegum þáttum. Miðað við þá skilgreiningu mætti í raun rökstyðja að íþróttamálfráttar geti fallið undir hvort sem er. Í þessari grein er valið að líta fremur á íþróttamálfráttar sem málsnið en háð ýmsum félagslegum áhrifaþáttum. Gerð er sérstök grein fyrir orðræðugreiningarnálguninni sem nýtt er í rannsókninni.

Næst er fjallað um aðferðir og efnivið og hvernig dæmi til greiningar voru fundin og valin úr íslenskum fjölmiðlum síðustu ára.

Þá tekur við viðamesti kaflinn þar sem gerð er grein fyrir niðurstöðum og lýsandi dæmi gefin. Fyrsta einkennið og þar með fyrsti flokkurinn er *ýkt orðafar* sem greinist í ýkjur og afdráttarleysi, hástigsnotkun og hástigsmerkingu og tvöfaldar eða viðbættar ýkjur. Annar flokkurinn er *nýjungar í máli* sem skiptist í nýyrði, ný orðatiltæki, nýmerkingar og nýjungar í málfræði. Þriðji flokkur fjallar um *skáldmál* í íþróttamálinu – fyrst um stuðla, rím og aðra orðaleiki en síðan myndmál og vísanir. Mikilvægasti þáttur í niðurstöðum rannsóknarinnar er þó sennilega sá að málsnið íþróttumfjöllunar beri svip af afreksdýrkun sem lítar alla íþróttarorðræðu fjölmiðla og einkennist mjög af geðshræringum og tilfinningum, auk fyndni.

Bakgrunnur

Íslenskt íþróttamálfráttar hefur lítið verið rannsakað og gegnir í raun svipuðu máli um íþróttamálfráttar almennt í alþjóðlegum fræðaheimi. Tvö rit gætu hafa haft nokkur áhrif á opinbert íþróttamálfráttar síðustu aldar á Íslandi, að minnsta kosti hvað orðaval og orðanotkun varðar.

Annars vegar er rit Björns Bjarnasonar (1950), *Ípróttir fornanna á Norðurlöndum*, sem er grundvallarrit í sögulegum rannsóknum á ípróttum, því að þar eru saman dregnar úr fornritunum lýsingar á allri þeirri ípróttaiðkun og vopnaviðskiptum sem koma fyrir í þeim. Úr þessari umfjöllun eru komin fjöldamörg orð sem víða koma fyrir í íprótttaumfjöllun nútímans, orð eins og *leikar*, *leikmaður*, *drengskapur*, *skeið* og *skrið*. Hins vegar er alfræðirit dr. Ingimars Jónssonar (1976a, 1976b), *Ípróttir A–J* og *Ípróttir K–Ö*, þar sem birtur er mikill fróðleikur um merkingu þeirra orða sem notuð eru á sviði ípróttta. Sérstaklega ber að nefna þá rækt sem Ingimar lagði við að finna öllu góð og gegn íslensk orð í stað þess að notast við erlend tökuorð og slettur eins og mönnum er gjarnan tamt í hita leiksins. Úr knattspyrnunni kannast trúlega flestir í hópi lesenda við orðatvenndir eins og *knöttur – bolti*, *knattspyrna – fótbolti*, *miðherji – senter*, *vítaspyrna – stroffi*, *rangstæður – offsæt*, *einleika – sóla*. Ætla má að þetta hafi haft áhrif á fjölmiðlana þegar þeir fjalla um ípróttir. Viðleitni íprótttafréttamanna í þessum efnunum kann þó að vera til marks um almenna hreintungustefnu sem ríkir eða ríkti í landinu og hefðina í Ríkisútvarpinu og dagblöðum, bæði í ípróttamáli og í fagmáli margra annarra sérgreina líka (Halldóra Björt Ewen og Tore Kristiansen, 2006; Hanna Óladóttir, 2007; Jón Hilmar Jónsson, 1998, bls. 309).

Ekki er um margar íslenskar rannsóknir á málfari í ípróttum að ræða ef frá eru talin fáein nemendaverkefni. Svanfríður Guðjónsdóttir (1992) komst að því að mikil vinna væri lögð í að íslenska hugtök í ípróttum og að þeir sem fjölluðu um ípróttir í rituðu máli og í ljósvakamiðlum reyndu að vanda mál sitt og nota málfar sem allir skilja. Víða sjáist votta fyrir talmáli og oft sjáist þar skrautlegar og hástemmdar lýsingar (bls. 21–23). Guðmundur Marinó Ingvarsson (2009) fjallaði um handboltaorð, einkum nýyrðasmíð. Niðurstaða hans er meðal annars að þar sé fá tökuorð að finna. Önnur atriði geti skipt máli um hvaða orð sigrar en hvort það sé tökuorð eða nýyrði, til dæmis lengd orða, gagnsæi og áhrif fjölmiðla (bls. 32). Þá skrifaði Ásdís Þórsdóttir (2011) um þróun og varðveislu hestamannamáls. Meginniðurstaða hennar var að orðaforði og orðatiltæki í hestamannamáli hafi breyst mjög mikið vegna breytts hlutverks íslenska hestsins. Ekki virðist þekking á merkingu lykilorða vera nátengd þekkingu á heildarmerkingu orðatiltækis. Líklegra sé að aðrir þættir ráði þar meiru eins og gegnsæi orðatiltækisins og tíðni þess í málinu (bls. 2–6). Staða lykilorða virðist ekki tryggja þeim langlífi merkingarlega séð (bls. 25). Aðrir höfundar gagnrýna ípróttamálfar meira. Niðurstaða Hallgríms Indriðasonar (1996) var að helstu málfarsmistök íprótttafréttamanna væru fljótfærni, lágkúra og skallar (sbr. Þórbergur Þórðarson, 1944, bls. 198–222), talmálskenndur texti, beygingarvillur (meðal annars eignarfallsflótti) og of langar setningar, auk þess sem Hallgrímur nefnir misþyrmingu á orðtökum og klúðurslega beitingu orða (bls. 21, bls. 27, bls. 30). Þessi niðurstaða Hallgríms rímar við niðurstöðu Heiðu Jónu Hauksdóttur (1993) um málfar fjölmiðla almennt. Árið 1998 fluttu nemendur í hagnýtri fjölmiðlun erindi á málræktarþingi Íslenskrar málnefndar og Útvarpsréttarnefndar í tengslum við *Dag íslenskrar tungu*. Þeir segja þar að almennt sé talað lélegt mál á útvarpsstöðvunum, einkum þeim sem höfðu til unglunga eða ungs fólks og virðist sem þáttastjórnendur telji sig þannig þóknast hlustendum sínum (Nemendur í hagnýtri fjölmiðlun, 1998, bls. 16–18). Þá skrifaði Þórey Selma Sverrisdóttir BA-ritgerð (2001) um notkun sagnasambandsins *vera að* í íprótttafréttum sem hún taldi mikið notað þar, hugsanlega upprunnið þar. Í þessu sambandi er loks rétt að nefna rannsóknir og skrif Ara Páls Kristinssonar (einkum 2008) um talmál og ritmál í útvarpi. Þótt ekki sé þar sérstaklega fjallað um ípróttamálfar má heimfæra margt af því sem hann segir um talmál útvarpsmiðla upp á ípróttamálfarið í þeim. Í doktorsritgerð sinni kemst hann til dæmis að þeirri niðurstöðu að dægurmálaefni í útvarpi (sem mundi teljast skyldara íprótttaefninu en frétttaefni, sem er hinn viðmiðunartexti hans) sé oftast ekki bundið handriti og hafi eftirtalin fjögur megineinkenni sem málsnið; *frávik*, tilvísunartenginguna *sem að*, *maður* eða *þú* sem óákveðið fornafn og leppinn *það* í upphafi setninga (bls. 242). Til frávikta telur hann uppfyllingar (ýmis hikorð og fleira), glöp og málvillur (bls. 135–137).

Tvær nýlegar norskar doktorsrannsóknir standa framangreindum viðfangsefnum nærri. Thore Roksvold rannsakaði árið 2005 hvort málfar norskra dagblaða hefði á einhvern hátt hnignað í árunna rás, eins og oft væri haldið fram og sést reyndar oft í umræðunni á Íslandi, samanber til dæmis þær skoðanir sem almennt koma fram á vefsíðu Eiðs Guðnasonar (e.d.).³ Niðurstaða Roksvolds er að málfarið hafi ekki versnað, þvert á móti hafi umfjöllunin orðið málefnalegri, nákvæmari og skemmtilegri (Roksvold, 2005, bls. 272). Hins vegar var það skoðun þátttakenda í spurningakönnun, sem hann gerði, að málfarið væri og hefði einatt verið slakast í íþróttafréttamenskunni (Roksvold, 2005, bls. 231). Þarna er mjög áhugavert atriði sem verðskuldar nánari umræðu, það er að skoða almenningsálitið annars vegar og málnotkun í reynd hins vegar og hvernig sjálf hugmyndin um „vont málfar“ lifir eigin lífi óháð því hvernig málfarið er í reynd. Ekki er rúm fyrir umræðu um þetta hér en benda má á grein Hönnu Óladóttur (2007) þar sem þetta er rætt nánar.

Síðari rannsóknin var söguleg orðræðugreining á forsiðu eins dagblaðs á 70 ára tímabili, frá 1925–1995. Ekkert er fjallað sérstaklega um íþróttafréttir blaðsins en almenn niðurstaða er að forsiðan einkennist minna en áður af því að vera bókmenntalega vönduð en beri þess í stað meiri einkenni blaðamennsku, þ.e. nú sé meiri nákvæmni og málefnalegri framsetning en áður (Veum, 2008, bls. 207–208). Að því leyti er samræmi á milli þessara tveggja norsku rannsókna þótt ólíkar séu að aðferð og inntaki.

Í þessari rannsókn var ákveðið að skoða íslenskt íþróttamálfr fjölmiðla frá fjórum fræðilegum sjónarhornum. Rannsóknin hvílir á texta- og orðræðugreiningu, sögulegri sem samtímalegri, allt frá orðræðupemum til orðræðu sem byggist á málfræði og formlegum þáttum. Inn í rannsóknina komi veigamiklir þættir úr ólíkum fræðum sem fjalla annars vegar um stílfræðilega þætti (merkingu, stíl og myndmál), hins vegar um sálfræði málfrarsins (tilfinningar og geðshræingar). Við mat á stöðu íþróttamálfrarsins og tengslum þess við önnur málsnið og málsamfélagið koma félagsleg málvísindi loks inn í greininguna.

Áður en lengra er haldið verður nú hvert sjónarhorn skoðað og hvaða áhrif hvert og eitt getur haft á rannsóknina. Saman munu þau færa okkur heillega mynd.

Íþróttamálfr og orðræðugreining

Svokölluð *orðræðugreining* er sú nálgun eða rannsóknarsjónarhorn sem valið var til að nota við þessa rannsókn (Foucault, 2008; Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, 2006, 2010; Kristín Björnsdóttir, 2013; Neumann, 2002). Þegar aðferð orðræðugreiningar er beitt er litið svo á að orðræða sé ferli í sífelldri sköpun og endursköpun og að í orðræðunni séu *stef* (e. *discursive themes*, stundum kölluð þrástef). Með þessu hugtaki, stef, er átt við segðir eða þemu sem endurtaka sig oft í ákveðnum textum, í þessu tilviki þeim textum um íþróttir sem teknir voru til skoðunar. Líta má svo á að orðræðugreining sé hugmyndafræði eða nálgun fremur en aðferð og hefur Ingólfur Ásgeir Jóhannesson (2010) meðal annars fært rök fyrir því. Sé orðræðugreiningin söguleg mynda stefin mynstur sem skapast og endurskapast í félagslegu og pólitísku andrúmslofti fortíðar og nútíðar, oftast í gegnum einhvers konar baráttu. Þessi mynstur mynda söguleg og/eða pólitísk meginstef (e. *legitimizing principles*, oft nefnd *lögmatísreglur*) um hvað einstökum þátttakendum leyfist að segja við ákveðnar aðstæður, um leið og þeir reyna oft að teygja á mörkum þess sem má segja eða þarf að þegja um eða sniðganga í orðræðunni (Bourdieu, 1988; Ingólfur Ásgeir

³ Hér er ágætt dæmi um samskipti Eiðs við lesendur sína: „Sæll, Eiður, og þakka þér fyrir málfrarspista þína, sem ég reyni að fylgjast með reglulega. Margt hefur verið sagt um mismæli og ambögur sem falla í beinum íþróttalýsingum. Það er yfirleitt ekkert stórvægilegt og getur hent hvern sem er. Verra þykir mér þegar mismæli eða rökleysur festast og verða nánast að málvenju eða klisju sem er endurtekin æ ofan í æ. Þannig virðist mér farið með orðatiltækið sem ég setti í fyrirsögnina. Það hljómar ekki vel „að munda fótinn“, nema það sé verið að nota fótinn sem barefli. Þetta getur reyndar merkt að miða eða sigta út skilst mér, en jafnvel það passar illa að mínu mati. Hvað finnst þér? Bestu kveðjur, Eiríkur.“ „Molaskrifari þakkar Eiríki bréfið. Að munda fótinn, úr hverju sem hann annars er gerður, er auðvitað fáránlegt orðalag“ (Sjá <http://eidur.is/3313>).

Jóhannesson, 2006, 2010). Gjarna er litið sérstaklega eftir hvaða ólík sjónarmið megi greina eða hvort mismunandi orðnotkun sé til marks um mótsagnir í orðræðunni (sjá til dæmis Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, 2006). Hugtakið *söguleg samverkan* skýrir síðan hvað gerist við samleik slíkra aðstæðna annars vegar og góðra röksemda fyrir hugmyndum og athöfnum hins vegar (Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, 2010).

Í þessari rannsókn var orðræðugreiningin samtímaleg þar sem gögnin voru öll frá sama ári. Samtímaleg orðræðugreining er þó að flestu leyti byggð á sama verklagi og sú sögulega. Leitað er þrástefja sem síðan er raðað í mynstur eða stærri þemu og kemur þá í ljós að sum þeirra eru svo víðtæk og samfélagsbundin að rétt sé að líta á þau sem meginstef sem gildi við ákveðnar sögulegar og pólitískrar aðstæður. Þessi flokkun hinna fjölmörgu stefja sem fram koma í rannsókn sem þessari í færri þemu gerir aðferðina þemabundna.

Kristín Björnsdóttir (2013) leggur áherslu á að þekking mótist alltaf af þeim aðstæðum og tíma þar sem sem hún verði til, í þessu tilviki íþróttahéminum og samfélaginu eins og það er á hverjum tíma. Samspil tungumáls og sjálfsskilnings einstaklingsins felur í sér að sjálfsmýndin byggir á samofnum vef mismunandi túlkunar. Hér á vel við að minna á mikilvægi túlkunar í allri fjölmiðlaumfjöllun og hvernig túlkun þess sem ritar hefur áhrif á lesandann sem sjálfur túlkar fyrir sig og aðra þann texta sem hann eða hún les eða heyrir. Einnig fjallar Kristín um réttmæti og áreiðanleika orðræðugreiningar og leggur áherslu á að markmið orðræðugreiningar sé ekki að lýsa heiminum eins og hann er heldur að setja fram tillögur um hvernig hægt sé að skilja hann. Að þessu leyti er efnislega lítill munur á þemabundinni orðræðugreiningu eftir stefjum og þemagreiningu eins og hún tíðkast meðal fræðimanna innan félagsvísinda (sjá til dæmis Brown og Clarke, 2006).

Franski hugsuðurinn Michel Foucault er upphafsmaður orðræðugreiningar af þessum toga og byggir því flest fræðafólk á þessu sviði sem síðar kom fram á skilgreiningum hans. Í grein um stjórnarfar (upphaflega fyrirlestur í febrúar 1978) fjallar Foucault mjög nákvæmlega um valdið sem samband eða tengsl tveggja, þess sem stjórnar og hins sem lætur stjórnast, og leggur áherslu á hve nauðsynlegt sé að skilgreina það í nútímanum sem allt annað en nauðung eða þvingun þar sem annar aðilinn hafi ekkert val og sé undir ógnarvaldi hins (Foucault, 2002). Í annarri grein frá 1978 fjallar Foucault meðal annars um þögnina sem hluta orðræðunnar, það er að ákveðnir atburðir eða efni séu sniðgengin, og um orðræðuna sem sögulegt ferli (Foucault, 2008).

Undanfari þessarar rannsóknar var orðræðugreining á fjölmiðlatextum um íslenska afreksípróttamenn (Guðmundur Sæmundsson og Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, 2011; sjá einnig Guðmund Sæmundsson, 2012; Guðmund Sæmundsson og Kristínu Björnsdóttur, 2011). Þar var beitt því afbrigði orðræðugreiningar sem kalla má *þemabundna sögulega orðræðugreiningu*. Orðræðugreiningu má hins vegar einnig beita á afmarkaðan hátt á einingar málsins. Þá er því afbrigði þessara greiningar beitt sem kalla má málfarslega eða málfræðilega orðræðugreiningu eins og Þórunn Blöndal (Þórunn Blöndal og Heimir Pálsson 2001; Þórunn Blöndal 2005) hefur kynnt. Hún nálgast viðfangsefni sín einkum út frá samtalsgreiningu og talmáli og vekur þannig athygli á því að í ákveðnum skilningi sé talmálið grundvöllur tungumálsins. Sýnir hún meðal annars fram á að einingar textans verði að loða saman frá hendi sendanda og að viðtakandi þurfi að skynja hann sem samfelldan. Það sé forsenda þess að um eiginlegan texta í tali eða riti geti verið að ræða. Þórunn segir (Þórunn Blöndal og Heimir Pálsson, 2001):

Saga málvísinda sýnir að um aldaðir var ritmálið álitid talmálinu æðra. Þær þjóðir sem eiga fornar bókmenntir, eins og t.d. Íslendingar, hafa gjarnan litið á málið á þessum gömlu textum sem hið fullkomnasta form sem tungan gæti tekið á sig. Reglur málfræðinnar um réttar og rangar beygingar og setninga-gerðir hafa líka verið miðaðar við mál á rituðum textum. Þess vegna hefur verið

amast við ýmsu sem heyrst hefur í töluðu máli en væri óhugsandi að finna í Íslendingasögunum. Slík gagnrýni er byggð á hæpnum forsendum.

Þetta getur skipt máli í rannsókn á málfræði í fjölmiðlum um íþróttir því að þar blandast saman talmál og ritmál, stundum í raunveruleikanum en stundum óbeint, það er að ritmálið sem notað er líkist talmáli meira en margt annað ritmál, óagaðra og ekki eins bundið af formreglum ritmálsins. Um mismun þessara tveggja málsniða er nánar fjallað í ýmsum fræðilegum ritmiðum (Ásta Svavarsdóttir, 2003, 2007; Elva Dögg Melsteð, 2004; Finnur Friðriksson, 2004; Höskuldur Þráinsson, 1995; Lára Kristín Unnarsdóttir, 2007). Í þessari rannsókn var ekki talin þörf á að greina á milli talmáls og ritmáls, það er til dæmis skrifaðra íþróttfréttar og beinna lýsinga.

Þegar texti er orðræðugreindur getur þurft að leita merkingar þar sem hún er miklu minna áberandi en merking orða eða heilla setninga er yfirleitt. Hér er átt við merkingu formpátta og beygingar, til dæmis hvaða merkingu formpættir eins og *miðstig* eða *eignarfall* hafi. Hafi formlegir þættir eins og föll fallorða og myndir og tíðir sagna merkingu hljóta þeir á sama hátt og aðrir orðhlutar að bera með sér boð til viðtakandans. Orðflokkar bera þannig með sér ákveðna tegund merkingar eins og Björn Guðfinnsson málfræðingur (1946, bls. 10-14) orðaði fyrir rúmri hálfri öld. Skilgreiningar Björns á merkingarlegum einkennum orðflokka hafa reyndar oft verið gagnrýndar, til dæmis í kennslubókum og handbókum Höskuldur Þráinssonar (1995; Höskuldur Þráinsson, Ásgrímur Angantýsson og Einar Freyr Sigurðsson 2013), en bæði þær og gagnrýnin á þær sýna hversu nátengd merkingu orðflokaskiptingin er. Séu beygingaratriði einstakra orðflokka skoðuð kemur ýmislegt í ljós. Þetta á ekki síst við ef brugðið er út af venjunni með þá. Fallbeyging getur þannig skipt sköpum um merkingu orðasambanda og setninga: *Guðni spilar fótbolta – Guðni spilar boltanum* [þ.e. Guðni sendir boltann] - *Guðni spilar Ólafi* [þ.e. Guðni lætur Ólaf spila] eða *Sigurður fór með mig – Sigurður fór með mér*. Vert er að nefna að það er ef til vill ekki endilega fallbeygingin sem slík sem ræður mismuninum á fyrri setningunum heldur mismunandi merkingarhlutverk sagnarinnar *spila*. Þetta nægir til að sýna að málfræðilegir þættir geta hæglega borið með sér merkingu og gera það oftast. Eiríkur Rögnvaldsson (1999) hefur auk þess fjallað nokkuð um merkingu beygingarþátta og sýnt fram á mikilvægi þess að tengja saman merkingu og beygingu.

Merking, stíll og myndmál íþróttar

Í hraðri atburðarás eins og oft einkennir skrif og lýsingar á íþróttaviðburðum verður yfirleitt að bregðast hratt við og mynda ný orð um það sem fyrir augu ber. Einnig er það snar þáttur í lífandi framsetningu, sem ætlað er að ná til ungra viðtakenda, að orð séu mynduð eftir þörfum og eldri orð teygð og toguð og þeim gefið nýtt hlutverk. Málkerfið hefur ýmis innbyggð formleg eða formgerðarleg tæki til þessara nota og þau þarf að skoða. Þannig verða til nýyrði af ýmsum gerðum (samsett orð eins og *hlaupabraut*, orð leidd af innlendri rót – til dæmis með viðskeytum eins og *skeyti*, tölurorð eins og *pökkur*). Þá er merkingu eldri orða stundum hnikað og þannig búnað til nýmerkingar (innlendar nýmerkingar eins og *kylfa*, tókumerkingar eins og *fugl* eða tókubýðingar eins og *kylfuberi*) (Höskuldur Þráinsson, 1995, bls. 250-258; Kristín Bjarnadóttir, 2001).

Úr fórum stílfræðinnar er margt að sækja þegar greina skal texta á borð við íþróttatexta enda fjallar stílfræðin nánast um alla málnotkun en þó mest um móttöku textans, það er hvaða áhrif hann hefur á móttakandann og hvers vegna, hvaða aðferðum er beitt til að þau verði sem sterkust (Sveinn Yngvi Egilsson, 2001; Þorleifur Hauksson og Þórir Óskarsson, 1994, bls. 107–110). Þær aðferðir eru oft nefndar *stíllbrögð*, einkum við greiningu bókmenntatexta en þau má að sjálfsögðu einnig nota við greiningu annarskonar texta, til dæmis talmálsstexta (Sveinn Yngvi Egilsson, 2001; Þorleifur Hauksson og Þórir Óskarsson, 1994, bls. 153–157). Í þessari rannsókn var einkum leitað þeirra stíllbragða sem eru

áberandi í íþróttamálvari en verður minna vart við í almennu málvari. Auk venjulegra stílbragða bættist við allmikil notkun íþróttafréttamanna á stuðlasetningu, rími og orða-leikjum.

Endurtekningar af ýmsu tagi eru alkunnugt og fornt stílbragð en mjög algengt enn þann dag í dag, meðal annars í fjölmiðlum og talmáli. Undir það falla til dæmis endurtekningar einstakra orða, klifun, andstæður og upptalning (Sveinn Yngvi Egilsson, 2001; Þorleifur Hauksson og Þórir Óskarsson, 1994, bls. 153–157). Tengd þeim eru stuðlasetning og rím sem í sjálfu sér má segja að séu sérstakar tegundir endurtekninga.

Myndmál eða líkingar (e. *metaphors*) eru mikið notaðar í allri textagerð og eru raunar mikilvægur þáttur tungumálsins. Þær falla undir annan flokk sem nefndur er *tropi* í latneskri mælskufraði en þar er einnig fjallað um stílbrögð eins og persónugervingu, hlutgervingu, hluta í stað heildar, allegoría, tákn og vísun. Án þeirra yrði allt mál afar flatt og tilbrigðalaust og gæti illa túlkað þanþol hugsunarinnar (Cudd, 2007, bls. 53–55; Þorleifur Hauksson og Þórir Óskarsson, 1994, bls. 151–152; Lakoff og Johnson, 2003). Nauðsynlegt er að skilgreina hvaðan myndmál íþróttanna er upprunnið, til dæmis úr hernaði (*skjóta* í mark), fornum hetjulýsingum (*sýna drengskap*), daglegu lífi (*blaðran er sprungin*), skemmtanaíðnaði (*sýna sig*) eða jafnvel úr náttúrunni (*mæta vængbrotnir* til leiks).

Ýkjur teljast til þriðja flokksins af stílbrögðum ásamt með stílbrögðum eins og úrdrætti og íróníu (Sveinn Yngvi Egilsson, 2001; Þorleifur Hauksson og Þórir Óskarsson, 1994, bls. 161–162). Náskyld ýkjum er kímni gáfa eða fyndni í orðanotkun og málvari. Líttleiki og glens hafa löngum þótt einkenna fréttaflutning af íþróttum og eiga þar heima sem einskonar regla eða megineinkenni (Chovanec, 2011, bls. 243–264).

Er þá komið að þeim andlegu áhrifum sem samkeppni og afreksmennska hefur einatt á einstaklingana sem í íþróttum taka þátt, beint eða óbeint.

Geðshræringar og íþróttamálvar

Eitt af því sem strax vekur athygli þeirra sem fylgjast með íþróttum í sjónvarpi og útvarpi er sá mikli tilfinningabúngi sem oft einkennir alla umfjöllun um þær. Því er vert að skoða hvort þar megi leita fræðilegra skýringa, til dæmis á notkun stílbragða eins og ýkja í íþrótttaumfjöllun. Þar með færast umræðan yfir á svið íþróttasálfræði. Sá skilningur á geðshræringum í íþróttum sem fylgt er í þessari grein byggist einkum á greinum eftir ýmsa höfundu í bók í ritstjórn Yuri L. Hanin (2000a) um geðshræringar í íþróttum. Í grein þeirra Vallerands og Blanchards í þessari bók kemur meðal annars fram að geðshræringar hafi að minnsta kosti fimmþætt hlutverk (Vallerand og Blanchards, 2000, bls. 27):

1. Þær myndi grunn áhugahvatar.
2. Þær stýri skilningi, þekkingu og framkomu.
3. Þær þroski persónuleikann.
4. Þær séu mismunandi milli einstaklinga vegna mismunandi persónuleika þeirra.
5. Þær eigi sér mismunandi birtingarmynd í tíma.

Allt getur þetta hæglega átt við um íþróttir og vísar bæði til innri áhrifa geðshræringa á einstaklinginn og íþróttaiðkunar hans og afreka en ekki síður til samskipta við aðra, til dæmis aðra leikmenn, þjálfara, fréttamenn og áhugamenn (Vallerand og Blanchard, 2000, bls. 33–35). Þá kemur fram að geðshræring einstaklinganna taki eingöngu til gilda og markmiða sem hann er upptekinn af (Lazarus, 2000, bls. 40). Þetta getur meðal annars skýrt geðshræringu íþróttafréttamanna þegar þeir fjalla um íþróttir sem eru þeim sjálfum sérstaklega hugleiknar, ef þeir eru til dæmis fyrrverandi iðkendur eða tengdir þeim sterkum böndum á annan hátt. Bent er á sterka samsvörun geðshræringa og misgóðs

gengis í íþróttum (Hanin, 2000b, bls. 157–187) og áhrif kvíða og spennu fyrir keppni á árangur (Raglin og Hanin, 2000, bls. 105–106.). Slíkur kvíði smitast til annarra (áhorfenda, þjálfara, starfsmanna, fréttamanna) og magnar hæglega þær geðshræringar sem fyrir eru. Reiði og árásargirni fara sömu leið, hafa bein áhrif á frammistöðu íþróttamannsins og magna upp samsvarandi geðshræringar umhverfisins (Isberg, 2000, bls. 123–124).

Í bókinni kemur einnig fram að jákvæðari geðshræringar, gleði, skemmtun og tilbreyting, hafa þau áhrif að hvetja til betri frammistöðu og þátttöku (Jackson, 2000, bls. 135–136; bls. 150–151), einkum skapi fjölmiðlar, íþróttaförysta og áhorfendur það andrúmsloft sem hvetur til skemmtunar og gagnkvæmrar innlifunar (Jackson, 2000, bls. 154).

Nærtækt er að álykta af þessari umfjöllun um geðshræringar að málfar þróttafréttamanna, iðkenda og áhugamanna um íþróttir litist nokkuð af þeim. Frá 2007 er grein eftir Nicholas Dixon um svívirðingar á milli leikmanna en þar er einnig nokkuð komið inn á málsálfræðilega þætti og áhrif þess hvernig hlutirnir eru sagðir. Niðurstaða hans (bls. 103–105) er að svívirðingar milli leikmanna og milli leikmanna, dómara og þjálfara hafi vond áhrif á þá sem svívirðingarnar beinast að, þá sem svívirða, íþróttina sem þeir iðka og íþróttir í heild. Gagnrýni og aðfinnslur sem settar eru fram með stóryrðum og ýkjum séu líklegri til að skaða en ábendingar sem eru jákvæðar, uppbyggilegar, málefnalegar og hlutlægar.

Félagsleg einkenni íþróttamálfars

Íslenskar rannsóknir á félagslegum mismun í máli eða félagslegum mállyskum eru fáar þótt vísbendingar um slíkan mun hafi komið fram í ýmsum rannsóknum (Ásta Svavarsdóttir, 1982; Höskuldur Þráinsson, Ásgrímur Angantýsson og Einar Freyr Sigurðsson, 2013; Indriði Gíslason, Baldur Jónsson, Guðmundur B. Kristmundsson og Höskuldur Þráinsson, 1988; Indriði Gíslason og Höskuldur Þráinsson, 1993, bls. 182–192.). Erlendis hafa slíkar rannsóknir þó tíðkast um alllangan aldur. Þar hafa menn til dæmis skipt félagsbundnum málfarsmun í þrennt: Aldursbundinn málfarsmun, kynbundinn málfarsmun og stéttbundinn málfarsmun (Mesthrie, 2006; Romaine, 2000). Einsætt er þó að þetta þrennt getur blandast saman á ýmsan hátt. Það sem meiru skiptir hér er þó að þessi atriði eru ef til vill ekki jafn afmörkuð frá málsniði og halda mætti. Ari Páll Kristinsson (2008, bls. 31) skilgreinir hugtökin mállyska og málsnið svo að mállyska taki til félagslegs mismunar í máli og málsnið til málaðstæðna. Þar sem hugsanlegt er að aldur, kyn og þjóðfélagsstaða hafi áhrif á það málsnið sem beitt er í íþróttaumfjöllun fjölmiðla er rétt að skoða hverja þessara flokkunaraðferða fyrir sig með tilliti til viðfangsefnis rannsóknarinnar.

Aldursbundinn málfarsmunur er að sjálfsögðu afar áberandi í samfélaginu. Um hann hafa þeir Mörður Árnason, Svavar Sigmundsson og Örnólfur Thorsson (1982, bls. vii–ix) fjallað í formála slangurorðabókar sinnar. Þeir lýsa slangri meðal annars svo (bls. vii–viii):

Slanguryrðin eru oft og einatt tengd ákveðnum hópum í samfélaginu, jafnvel leynimál þeirra í upphafi, og það einkennir slangur að það nýtur ekki viðurkenningar opinberlega sem „gott“ mál. Slangur nota menn í sinn hóp og síður við formlegar aðstæður, það er fyrst og fremst talmál, ekki ritmál. Það hefur beina tilfinningalega skírskotun, og er yfirleitt kraftmikið og myndauðugt líkingamál; oft eru þar ýkjur á ferð og gamansemi er eitt af megineinkennum þess. Oft fer slangrið eigin leiðir við orðmyndun og orðatengsl, eitt af einkennum þess eru umritanir og orðaleikir af ýmsu tagi, merking þekktra orða er sveigð til og hártoguð. Mörg slanguryrði eru bundin ákveðnum tíma og tísku og falla sum í gleymsku, en önnur verða hluti af almennu tungutaki og endurnýja þannig málið og auðga það.

Þetta er að vísu nokkuð almenn lýsing og gæti fullt eins átt við um málfar ungs fólks sérstaklega enda segja þeir þremmenningar að unglingar séu „einir helstu nýsköpunarmenn

og notendur slangurs“ (Mörður Árnason, Svavar Sigmundsson og Örnólfur Thorsson 1982, bls. viii). Þessi lýsing virðist í fljótu bragði einnig vel geta átt við um íþróttamálfar fjölmiðlanna. Skýringin er hugsanlega sú að íþróttafréttamenn velja sér málsnið sem þeir telja að í samkeppninni um athygli muni ná best til lesenda, hlustenda og áhorfenda íþróttaeftis – sem að talsverðum hluta er ungt fólk eða miðaldra fólk sem í krafti íþróttá-hugans telur sig til ungs fólks. Að þessu leyti svipar íþróttamálfarinu ef til vill til málfars í tónlistarþáttum útvarpsstöðvanna, afþreyingarþáttum sjónvarpsstöðvanna og í nánast allri umfjöllun vefmiðlanna. Þar eins og í íþróttafréttamenskunni eru það hugsanlega viðtakendurnir en ekki sendendurnir sem að mestu leyti ráða málsniðinu. Um áheyrndamiðun af þessu tagi fjallar Allan Bell (1984). Þó má ekki gleyma áhrifum starfsfélaga hvers á annan. Svipaðar hugleiðingar um málaðlögun bæði gagnvart viðtakendum og starfsfélögum má lesa hjá Ara Páli Kristinssyni (2008, bls. 20).

Kynbundinn málfarsmunur í umfjöllun um íþróttir er ekki áberandi í málfari íslenskra fjölmiðla. Þó skortir nánari rannsóknir á því. Ástæðan er vafalítið sú að íþróttir voru um aldri karllægt viðfangsefni og íþróttahæimurinn karlaheimur (Guðmundur Sæmundsson, 2012, bls. 10–12). Málfarið verður því karllægt, myndefni sótt í heim karla og „karlmannlegar“ ýkjur miklu meira notaðar en „kvenlegur“ úrdráttur svo að tvö andstæð stílbrögð séu nefnd og þau meira í gamni en alvöru tengd persónuleikabáttum sem oft eru eignuð hvoru kyni. Kvennaíþróttum er því lýst á sama hátt og karlaíþróttum samkvæmt gögnum þessarar rannsóknar og þær konur sem gerst hafa íþróttabjálfarar, íþróttasérfræðingar og íþróttafréttamenn virðast samkvæmt þeim hafa orðið að tileinka sér málfar karlanna til að fá aðgang að þessum heimi. Raunar eru þær ekki margar sem segja fréttir af íþróttum, til dæmis er það viðburður ef konur gerast félagsmenn í Samtökum íþróttafréttamanna (Samtök íþróttafréttamanna, e.d.). Þess vegna er kannski óvarlegt að staðhæfa mikið um málfar þeirra.

Síðast taldi flokkurinn, stéttbundinn málfarsmunur, er þó mjög almennur og nær yfir ýmsar tegundir málfarsmunar, svo sem mun vegna uppruna (erlendir íbúar), starfs (læknar, sjómenn), áhugamáls (íþróttir, veiðiskapur, skátar) eða annarra þátta (sjúklingahópar, trúarhópar, stjórnmalaskoðanir) (Coulmas, 2000, og Þórólfur Þórlindsson, 1983). Íþróttamálfar fellur að hluta undir þennan flokk sem málsnið tengt áhugamáli en sýnir um leið hversu varasamt kann að vera að flokka málfar þannig því að það ber einnig í sér einkenni sem tengjast hinum flokkunum tveimur, aldri og kyni, auk þess sem það er ekki einungis félagslegt heldur sprettur einnig upp úr ákveðnum málaðstæðum. Íþróttahæimurinn er vissulega að hluta til sérstakur félagshópur með sín einkenni og málfar verður oft lykkill að félagshópi (Coakley og Pike, 2009, bls. 51–57). Í okkar tilviki má því reikna með að til þess að geta orðið gjaldgengur aðili í félagi eða liði íþróttar þurfi að tileinka sér það málfar sem þar er talað. Þar lærir hver af öðum, nýliðinn af þeim sem lengur hafa tilheyrt hópnum og iðkendur af þjálfurum. Dæmi um slíkt gæti verið íþróttarorðfæri á borð við „að spila hátt á vellinum“ (um knattleiki), „ná í eagle/örn“ (um golf) og „finta/trúða andstæðinginn“ (um gabbhreyfingar í knattleikjum), orðalag sem fáir utan viðkomandi íþróttar skilja. Gera má ráð fyrir að íþróttafréttamenn verði á sama hátt að nota að verulegum hluta það málfar sem tíðkast í íþróttunum til að öðlast traust iðkenda, samanber það sem áður er nefnt um aðlögun máls og áheyrnarmiðun (Bell 1984, bls. 200). En þeir hafa líka aðra hópa að miða sig við. Þar eru fyrst og fremst viðtakendurnir – lesendur, hlustendur og áhorfendur, málfarið verður að ná til þeirra. Að síðustu þurfa fjölmiðlamenn að taka mið af stefnu vinnuveitanda síns og ríkjandi skoðunum í samfélaginu um hvernig málfar fjölmiðla eigi að vera. Við getum því ekki alltaf reiknað með að málfar í íþróttum almennt og málfar íþróttafréttamanna sé í fullkomnum samhljómi. Og þá getur það jafnvel gerst að málfarið í fjölmiðlum fari aftur að hafa áhrif til breytinga á málfar íþróttafólksins, þjálfaranna, stjórnendanna og svo framvegis. Til dæmis virðist færast mjög í vöxt að kylfingar noti íslensku heitin um íþrótt sína frekar en þau ensku sem hafa verið nánast einráð meðal iðkenda.

Það eru mjög sennilega áhrif frá fjölmiðlunum sem hafa verið miklu iðnari við að nota íslensku heitin.

Aðferðir og efniviður

Á árinu 2008 var efni safnað úr íslenskum fjölmiðlum, prent- og útvarpsmiðlum, í því skyni að greina það. Allt er þetta efni til í gagnabanka rannsóknarinnar til síðari nota. Upphaflegur fjöldi gagnaeininga⁴ sem safnað var er 1.782, sem skiptist þannig að úr sjónvarpi voru 1.142 gagnaeiningar, úr dagblöðum 423, úr hljóðvarpi 104, úr landshlutablöðum 72 og úr vefmiðlum 41. Þannig eru flest upphaflegu gögnin úr sjónvarpi enda hefur vægi sjónvarpsmiðla í íþróttaumfjöllun fjölmiðla farið sífellt vaxandi að undanförmu á kostnað hljóðvarps og prentmiðla. Það hefur einnig leitt til breyttra áherslna í prentmiðlunum, aukinnar umfjöllunar í anda fréttaskýringa og lengri viðtala en beinar fréttir fremur settar upp í töflum. Sjónvarpsmiðlarnir sinna lýsingum og fréttum, auk stuttra viðtala. Nú allra síðustu ár hefur vægi vefmiðla aukist án þess að það hafi mikil sýnileg áhrif á sjónvarpsmiðlana.

En hvernig er unnt að rannsaka málnotkun innan afmarkaðs sviðs eins og íþróttamálfráttar sem eðlilegast er að líta á sem sérstakt málsnið innan íslensks máls? Eins og Ari Páll Kristinsson nefnir í ritgerð sinni (2008, bls. 13) er engin heildstæð lýsing til á hlutlausri eða venjulegri málnotkun í íslensku. Því sé í slíkum rannsóknum nútímans nauðsynlegt að leita sérkenna. Þessu er fylgt hér. En við slíka leit er þó nauðsynlegt að beita eins hlutlægum og heiðarlegum aðferðum og unnt er þótt vissulega verði aldrei fram hjá því komist að slík leit sé að einhverju leyti byggð á geðþótta rannsakandans, smekk hans, vali og skoðunum. Slíkt er eðli en um leið styrkur eigindlegra rannsókna. Styrkur þeirra felst í því að innsæi rannsakandans og heildarmynd hans af rannsóknarefninu fær þá notið sín til fulls, rannsókninni til eflingar.

Í málfarsrannsókninni og úrvinnslu sem hér er notuð var beitt þemabundinni *dæmaleit* að þeim atriðum sem umfjöllunin tekur til. Þemabindingin fólst í að gerður var listi yfir leitar- eða lykilatriði (stef á borð við frávik í orðanotkun, slettur, slangur, frávik í beygingum og setningagerð, myndmál og svo framvegis) og leitað að málfarslegum dæmum um hvað einkenndi íslenskt íþróttamálfráttar í fjölmiðlum. Sérstaklega var leitað að því hvernig stílbrogð eins og ýkjur (og mikil notkun efsta stigs og hástemmdra lýsinga), yfirdrifin hetjuhrifning, kímigáfa og léttleiki (tvíræðni og vísanir), auðugt myndmál (líkingar og myndhvörf), innihaldsrík orð eða innihaldsrýr, og loks klisjur eða föst orðatiltæki réðu einkum ríkjum í þessu málsniði. Skoðað var hvort önnur málfræðileg atriði skiptu máli, svo sem notkun tíða, mynda og háttá í sögnum, notkun á föllum og tölum fallorða, notkun á stiga lýsingarorða, notkun mynda í sögnum, orðaröð og fleira. Ákveðið var að leita dæma í mismunandi sjónvarpsmiðlum, mismunandi hljóðvarpsmiðlum, mismunandi dagblöðum, mismunandi landshlutablöðum og mismunandi vefmiðlum. Það var eingöngu gert til að tryggja fjölbreytni og dreifingu en ekki til að bera fjölmiðlana eða fjölmiðlagerðir saman.

Áður en hafist var handa við leit og skráningu var útbúin sérstök Excel-skrá til að skrá dæmin svo unnt væri jöfnum höndum að vinna úr þeim og greina þau. Yfirlit yfir dæmin sem þannig fundust og voru greind má sjá í *Töflu 1*.

Eins og sjá má í *Töflu 1* var lögð meiri áhersla á prentmiðla en sjónvarpsmiðla í málfarsdæmum sem greind voru. Það helgast fyrst og fremst af því að úrvinnslan hófst á prentmiðlunum og þaðan fengust svo mörg dæmi um þau atriði sem leitað var að ekki þurfti að skoða sjónvarpsdæmin nema í litlum mæli, þá aðallega til að tryggja að engin fjölmiðlagerð yrði útundan og einnig til að kanna hvort einhver munur væri þarna á. Svo reyndist ekki vera. Alls voru greind 781 dæmi úr 14 miðlum.

⁴ Með *gagnaeiningum* er átt við heil tölublöð sem hlaðið var niður, heila þætti í útvarpi og sjónvarpi og heillar síður í vefmiðlum.

Tafla 1 – Fjölmíðlar og málfarsdæmilögð til grundvallar greiningu		
Tegundir fjölmíðla sem rannsaðir voru	Fjöldi einstakra fjölmíðla	Fjöldi málfarsdæma sem greindur var
Landshlutablöð	3	149
Dagblöð	3	309
Vefmíðlar	2	117
Hljóðvarpsstöðvar	4	106
Sjónvarpsstöðvar	2	100
Alls	14	781

Niðurstöður

Sú leið hefur verið valin að setja niðurstöður málfarsgreiningarinnar fram í texta en ekki tölum og með sem mestu af lýsandi dæmum. Í textanum er ekki tilgreint úr hvaða miðli hvert dæmi er tekið heldur eru nánari upplýsingar í töflum gagnagrunns í fórum höfunda. Gagnanna er ekki getið í heimildaskrá enda eru þau ekki heimildir í þeim skilningi orðsins. Það stríðir einnig gegn tilgangi rannsóknarinnar að tengja málfarsdæmin einstökum fjölmíðlum eða einstökum fjölmíðlamönnum; markmiðið var að draga fram hvað einkennir málfar þeirra þegar fjallað er um ípróttir en ekki að finna sköpleg dæmi eða hrósa einum ípróttafréttamanni eða miðli umfram annan. Rétt er að taka fram strax að mörg dæmanna geta eðlis síns vegna fallið undir fleiri en eina flokkun og birst oftast en einu sinni í textanum. Dæmi um fyndni í málfari ípróttafréttamanna eru ekki flokkuð sérstaklega en dregin fram í lokin því segja má að léttleiki og hugmyndarík kímni einkenni nánast öll dæmi um ýkjur, nýjungar og skáldmál í ípróttamálfinu og geti því vel talist eins konar yfireinkenni. Það telst frekar til tíðinda ef glens er *ekki* með í umfjölluninni. Það er þá helst þegar notaðar eru klisjur, fast stírnað orðalag sem hver tekur upp eftir öðrum eða einstaklingar venja sig á. Orðalagið „gargandi snilld“ er tæplega eins fyndið þegar það er notað í hundraðasta sinn og það kann að hafa verið í upphafi.

Ýkt orðafar

Langtíðasta einkenni ípróttamálfsars er ýkt orðafar. Hugtakið ýkt orðafar eða ýkjur (gr. *hyperbole*) eru gamalt stílfraeðilegt hugtak. Stílbragð þetta felst í að notað er öfgafullt orðalag sem ekki stenst í bókstaflegri merkingu. Ýkjur koma víða fyrir í bókmenntum allra tíma, ýmist í háði eða til áhersluauka og er einnig afar algengt í almennu dagfarsmáli. Andstætt stílbragð er útdráttur (gr. *litotes*) en þá er gert minna úr einhverju en efni standa til (Jakob Benediktsson, 1983). Ýkjunum er skipt í þrennt, í fyrsta lagi venjulegar og einfaldar ýkjur, í öðru lagi ýkjur sem koma fram í hástignotkun, alhæfingu eða afdráttarleysi og í þriðja lagi það sem kalla mætti viðbættar ýkjur eða tvöfaldar ýkjur.

Ýkt orðafar er helsta einkenni ípróttamálfsarsins. Raunar kemur síðar fram að ýkjur eiga einnig stóran þátt í öðrum helstu einkennum málfarsins, það er nýjungum í máli og í myndmáli ípróttamálfsars, auk þess sem þær móta oft verulega þá fyndni sem þar er svo algeng. Því er óhætt að segja að þær séu aðaleinkenni þessa málfars og geri það að sérstöku málsniði, ef til vill öllum öðrum málsniðum ólíkt. Mismunurinn hvað þetta varðar á ípróttamálfsari í fjölmíðlum og til dæmis því málsniði sem segja má að ríki í almennum fréttáflutningi sömu miðla er augljós. Hann kemur heldur engan veginn á óvart því að ýkjur eiga síst heima í texta þar sem nauðsynlega þarf að vera hægt að treysta á hlutlægni og hlutleysi.

Einfaldar, venjulegar ýkjur eru langalgengasta einstaka einkenni ípróttamálfsarsins í heild. Vert er þó að taka fram að mörg dæmi eru þess eðlis að þau falla ekki aðeins undir ýkjur,

heldur einnig nýjungar, skáldmál og myndni sem fjallað er um síðar. Hér er stillt upp mörg-
um dæmum sem ekki eru bundin við eina skilgreiningu í þessari úttekt:

- (4) Íþróttamenn standa sig allir *frábærlega* ...
- (5) og flestir *glæsilega*.
- (6) Þeir *gera sér lítið* fyrir og sigra.
- (7) Starfið er *blómlegt* ...
- (8) og íþróttamennirnir eru *stjörnur, snillingar, kempur og hetjur* ...
- (9) enda oft *heimsfrægir* ...
- (10) og snjallir *á heimsmaelikvarða* ...
- (11) í *heimsklassaliði*.
- (12) Þeir sem standa hetjunum örlítið að baki eru *efnilegir* og *sprækir*.
- (13) Sérhver leikur er *æsisþennandi* ...
- (14) og þeim sem tapa er *rústað*, ...
- (15) þeir *teknir af lífi*, ...
- (16) þeim *troðið í svaðið* ... [venjulegt mál: þeir troðnir í svaðið ...]
- (17) og *pakkað saman* ...
- (18) og þeir *niðurlægðir* ...
- (19) enda voru gerðar til þeirra *stjarnfræðilegar væntingar*.
- (20) Ef einhver getur ekki keppt vegna meiðsla
mætir liðið *vængbrotið* til leiks ...
- (21) og andstæðingarnir verða *Íslandsbanar* ...
- (22) en íslenska landsliðið *grætur glötuð tækifæri* ...
- (23) og þjálfarinn fær að *fjúka* ...
- (24) jafnvel þótt liðið hafi verið *hársbreidd frá sigri*.
- (25) Þetta verður því *flugeldasýning* ...
- (26) í *öllum regnbogans litum*.
- (27) Lendi Ísland í riðli með jafningjum sínum eða betri liðum
kallast hann umsvifalaust *dauðariðill*.
- (28) Gangi liðinu illa spilar það eins og *feiminn skólastrákur* ...
- (29) í þessari *viðureign dauðans*.

Næst eru dæmi um notkun málfræðilegs hástigs lýsingarorða eða hástigsmerkingar. Þar
falla einnig undir alhæfingar og afdráttarleysi af ýmsu tagi:

- (30) Þegar landshlutablöðin telja völlinn sinn eða íþróttahúsið
sterkasta heimavöll landsins, ...
- (31) þar sé *besta* yngri flokka starfið á Íslandi ...
- (32) og *öflugustu* deildirnar, ...
- (33) enda *bestu* aðstæðurnar.
- (34) Íþróttahetjur landsins eru meðal *þekktustu* íþróttamanna heims ...
- (35) og *skærustu* stjörnur sinna greina ...
- (36) og leika með *sterkustu* liðum heims.
- (37) Hinir eru *efnilegustu* leikmenn ársins ...
- (38) og gera alltaf sitt *besta*.
- (39) Leikirnir eru einatt *mikilvægustu* leikir tímabilsins ...
- (40) undir stjórn *sigursælustu* þjálfara heims ...
- (41) hjá *rikustu* liðunum ...
- (42) og *bestu* leikirnir ...
- (43) með *umdeildustu* mörkin.
- (44) Ólafur Stefánsson er án vafa landsins *langgáfaðasti* ...
- (45) og *langbesti* handboltamaður ...
- (46) og í mörgum tilvikum alls heimsins.

Af alhæfingum og afdráttarleysi má nefna:

- (47) Stundum gengur *ekkert* hjá liðinu ...
- (48) og þess vegna getur *allt* gerst ...
- (49) Þótt liðið stjórni *algjörlega* umferðinni í leiknum.
- (50) Þess vegna bera leikmenn *enga* virðingu fyrir andstæðingum sínum ...
- (51) sem ráða *lögum og lofum* í hverjum leik.
- (52) Lýsandinn *hefur sjaldan eða aldrei séð annað eins*.
- (53) Og þótt andstæðingurinn eða dómari sé *algjör tittur* ...
- (54) þá flautar hann *allt of mikið*.

Þriðja tegundin er svo það sem kalla má viðbættar ýkjur eða tvöfaldar ýkjur með tveimur hástemmdum ýkjum sem hlaðast hvor ofan á aðra. Þær eru áberandi margar en hér eru nokkur dæmi:

- (55) Íþróttamennirnir eru ekki lengur bara stjórnur, heldur *stórstjórnur*, ...
- (56) lið þeirra er ekki aðeins stjórnulið, heldur *sannkallað stjórnulið*.
- (57) Árangur þeirra í íþrótt sinni er ekki aðeins glæsilegur, heldur *stórglæsilegur*.
- (58) Í þessum anda ná minni lið í enska boltanum eins og Wigan ekki bara jafntefli við stórliðin, heldur *fáheyrðu jafntefli*.
- (59) Liðsmenn tveggja félaga eru ekki bara andstæðingar, heldur *erkifjendur*.
- (60) Þegar annað liðið tapar verður hitt liðið ekki aðeins svekkt, heldur *hundsvekkt*.
- (61) Kevin Durant minnir loks á sína *óviðjafnanlegu hæfileika* ...
- (62) og sinn *ótrúlega leikskilning*.
- (63) Er nema von að allt fari *gjörsamlega á hliðina* þegar hann spilar, ...
- (64) eins *fáránlega einbeittur* og hann er?
- (65) Sérstaklega þegar leikur andstæðinganna er *alveg skelfilegur* ...
- (66) og þeir *ljónheppnir* ...
- (67) að tapa ekki með *miklu meiri* mun?

Að sumu leyti svipar þessum dæmum til alhæfinganna og afdráttarleysisins hér á undan en þó er geinilegur blæbrigðamunur á því að í þessum tilvikum er ekki látið nægja að ýkja heldur er hnykkt á ýkjunum með einhverjum greinilegum hætti.

Nýjungar og frávík í máli

Annað megineinkenni íþróttamálfars fjölmiðlanna eru nýjungar í máli. Undir þá skilgreiningu eru felld öll frávík frá því sem kalla mætti „viðurkennt, rétt mál“ (sbr. Kristján Árnason, 1999). Samtals fundust í dæmasafninu fjölmörg dæmi um málfarsnýjungar af ýmsu tagi sem annaðhvort eru eingöngu notaðar í íþróttamálari eða virðast hafa byrjað þar og síðar breiðst út í annað mál, ef til vill þó einkum talmál. Þetta eru ýmist frávík frá orðanotkun, beygingum eða setningaskipan, jafnvel frá merkingarþáttum orðflokka. Sumir mundu vafalaust tala um þær sem villur eða mistök en hér er fremur gengið út frá því að þetta séu frávík frá viðteknum venjum sem ómögulegt sé að staðhæfa að séu villur. Þau geta þvert á móti stundum eða oft verið úthugsuð stílbrogð til að gæða textann lífi og draga að honum athygli þeirra sem lesa eða hlusta. Um það verður ekki dæmt hér.⁵

Nýjungar eru í eðli sínu ekki nýjungar nema um skamma hríð þótt innan málvísinda tíðkist að tala um mörg hundruð ára gömul „nýyrði“ og „nýmyndanir“. Eðlilegra kynni því að vera í samtímalegri lýsingu að kalla nýjungarnar frávík eða afbrigði. Þó verður því ekki á móti mælt að einmitt í tungutaki íþróttanna virðist sífellt nýsköpun eiga sér stað, nýmæli birtast í sífellu og eldra orðalag hverfur. Eins og áður kom fram í þessari grein héldu höfundar

⁵ Þó skal því ekki neitað að ýmis dæmi saúst um minni háttar misfellur sem hugsanlega komu óvart inn í gögnin, til dæmis mismæli í talmáli og stafavillur í réttitun. Þar sem tilgangur þessarar rannsóknar var ekki að fást við slíkar misfellur er þeim að mestu sleppt hér.

slangurorðabókarinnar því fram að meðal annars unglingar og sjómenn væru „einir helstu nýsköpunarmenn“ málsins (Mörður Árnason, Svavar Sigmundsson og Örnólfur Thorsson, 1982, bls. viii). Það má vissulega til sanns vegar færa en á grundvelli þeirrar rannsóknar, sem hér er frá skýrt, kann að mega álykta að það sama eigi við um íþróttafréttamenn.

Nýjungar og frávik eru næststærsti flokkur einkenna á íþróttamálfrari fjölmiðlanna. Nýyrðunum má skipta í þrennt: Í fyrsta lagi eru nýgervingar sem spretta upp úr leiknum sjálfum og eru þá oftast þýðingar erlendra orða, í öðru lagi eru orð sem rekja má til stemningar og ýkjutilhneigingar og í þriðja lagi eru erlendar slettur og tökuorð.

Úr fyrsta hópnum eru orð eins og:

- (68) *Samba-bolti* [suðrænn fótbolti, bolti eins og hann er leikinn í rómönsku Ameríku og Suður-Evrópu, þaðan er líka dansinn samba]
- (69) *Leikmannagluggi* [gluggi sem opnast á milli tímabila þar sem loku er skotið fyrir leikmannaskipti]
- (70) *Íslendingaslagur* [leikur liða þar sem Íslendingar eru innanborðs] og *Íslendingalið* [lið erlendis með íslenskum leikmanni]
- (71) *Sóknarbolti* [knattspyrna eða handbolti með áherslu á sóknarleik fremur en varnarleik]
- (72) *Fjarki* [leikmaður nr. 4]
- (73) *Rallár* [ralltímabil ársins]
- (74) *Tæklari* [leikmaður sem tæklar gjarnan andstæðinga sína]
- (75) *Götubolti* [grófur boltaleikur þar sem ekki er farið að reglum]
- (76) *Þversending* [sending þvert yfir völlinn]
- (77) *Yfirtala* [þegar lið er með fleiri leikmenn á vellinum vegna brottvísana]
- (78) *Niðurstunga* [dripl]

Úr hópi ýkjúnýyrða má nefna misgömul nýyrði eins og:

- (79) *Dúndra* [sparka fast]
- (80) *Vælari* [kvartsár íþróttamaður]
- (81) *Negla* [spyrna eða skjóta kröftuglega]
- (82) *Sparkspekingur* [sérfræðingur í knattspyrnu]
- (83) *Klobba* [skjóta eða senda knöttinn milli fóta einhvers, til dæmis markvarðar]
- (84) *Dauðafæri* [skotfæri sem á að öllu jöfnu að gefa mark]
- (85) *Fantaform* [gott líkamsástand]
- (86) *Kraftframherji* [framherji sem leggur áherslu á styrk og kraft í leik sínum]
- (87) *Spútnik-lið* [lið sem skýst upp á toppinn öllum að óvörum eða mjög hratt]
- (88) *Áskoranasúpa* [miklar og tíðar áskoranir]
- (89) *Knattspyrnuundur* [snjall leikmaður]
- (90) *Hornabani* [leikmaður sem skorar oft úr horninu]
- (91) *Þrumuskot* [mjög fast skot]
- (92) *Slefsigur* [tæpur sigur]
- (93) *Orkubolti* [orkumikill leikmaður]

Loks er það þriðji flokkurinn. Slettur og erlend tökuorð voru miklu færri í fjölmiðlunum en búist var við og miklu færri en gera mætti ráð fyrir ef tekið væri mið af því hvernig íþróttamenn og þjálfarar ræða saman sín á milli. Virðist því greinilegt að fjölmiðlamenn sneiði hjá slíkum orðum eftir megni bæði í beinum útsendingum og rituðum textum. Þetta sýnir það sem áður var minnst á, nefnilega að fjölmiðlamenn standa mitt á milli iðkenda og hlustenda/áheyrenda/lesenda sinna. Nokkrar slettur eða tökuorð komast þó með og hér eru örfá dæmi um þau:

- (94) *Stabilítet* [stöðugleiki]
- (95) *Karakter* [persónuleiki, persónustyrkur]
- (96) *Magasínþáttur* [þáttur með blönduðu efni]
- (97) *Markamaskína* [leikmaður sem skorar mörg mörk]
- (98) *Semi* [að sumu leyti]
- (99) *Global icon* [heimsfrægur]
- (100) *Kokkteill* [blanda]
- (101) *Tempó* [hraði]

Þá er komið að nýjungum í orðatiltækjum. Þar er ýmist um það að ræða að notuð eru ný orðatiltæki eða gömul notuð á nýjan hátt eða örlítið breytt, samanber umfjöllun Ara Páls Kristinssonar 2008 um orðatiltæki í útvarpsfréttum og dægurmálaútvarpi. Dæmi um ný (en misgömul) orðatiltæki eru:

- (102) *Að afgreiða boltann í netið* [skora mark]
- (103) *Að finna fjölinna sína* [komast í stuð, standa sig vel]
- (104) *Að setja aukagel í hárið* [að taka sig á]
- (105) *Að vera með mann í skammarkróknum* [taka mann úr umferð]
- (106) *Að fiska vítaspyrnu* [koma því til leiðar með leikaraskap að andstæðingarnir fá á sig vítaspyrnu]
- (107) *Að þruma boltanum í Vinkil frænda* [skora mark í samskeytin]
- (108) *Að sýna mikinn karakter* [sýna mikinn persónu- eða liðsstyrk]
- (109) *Að gráta glötuð tækifæri* [hafa ekki nýtt tækifæri sín nægilega vel]
- (110) *Að detta í gírinn* [komast í gott stuð, leika vel]
- (111) *Að leita að spili* [leita að samspili eða leikkerfi]
- (112) *Að búa til fótbolta* [leika vel í knattspyrnu]
- (113) *Að smella sér í bílstjórasætið* [taka stjórn leiksins í sínar hendur, ná frumkvæðinu]
- (114) *Að halda haus* [gefast ekki upp þótt móti blási]
- (115) *Að gera gott mót* [ganga vel á mótinu]
- (116) *Að finna strokuna sína* [að finna sig og ganga vel í keppni eða leik]
- (117) *Að taka Viggó á eitthvað* [að hella sér í eitthvað af fullum þunga]
- (118) *Að vera fullur af sjálfum sér* [að vera upptekinn af sjálfum sér]

Þá eru hér nokkur dæmi um orðasambönd sem notuð eru á annan hátt en vant er:

- (119) *Til að telja* [umtalsverð]
- (120) *Meira en allt* [umfram allt]
- (121) *Allan daginn* [að öllu leyti]
- (122) *Að vera hokinn af reynslu* [hafa mikla reynslu]
- (123) *Að vera með frábæra fætur* [vera góður hlaupari]
- (124) *Að vera að íhuga um eitthvað* [vera að hugsa um eða íhuga eitthvað]
- (125) *Að tryggja sig inn á mót* [ná tilskyldum lágmarksárangri til að mega keppa á mót]
- (126) *Að koma til baka* [að lenda undir en vinna upp muninn og komast yfir]
- (127) *Að henda hvíta handklæðinu* [að hætta keppni eða gefast upp]
- (128) *Að rífa upp um sig litríku buxurnar* [taka sig verulega á]
- (129) *Að gera hosur sínar grænar og litríkar* [reyna að ganga í augun á áhorfendum eða dómara]
- (130) *Að fá nóg af svo vondu* [vera búinn að fá nóg af einhverju]

Dæmi um nýja merkingu orða eru afar mörg. Í mörgum tilvikum er um tókumerkingar að ræða. Í þessum tilvikum virðist ímyndunarafli fjölmiðlamannanna ráða ferðinni en ekki er alltaf alveg ljóst af samhenginu hvað átt er við. Dæmi um nýmerkingar af þessu tagi eru:

- (131) Að gera eitthvað *snýrtilega* [gera eitthvað vel]
- (132) Að *klippa* einhvern niður [tækla einhvern svo að hann detti]
- (133) Að láta leikinn *fljóta* [stöðva ekki hraðan leik, trufla ekki leikinn]
- (134) Að setja boltann í *holuna* á milli varnar og miðju [senda bolta í bilið á milli varnarleikmanna og miðvallarleikmanna]
- (135) Að *niðurlægja* [sigra] andstæðinginn
- (136) Að *landa* sigri [sigra] eða *landa* leikmanni [ná leikmanni inn í lið sitt]
- (137) Að vera á *mála* hjá liði [vera atvinnumaður hjá liði, merkti áður að vera málaliði hjá einhverjum]
- (138) *Skrautlegt* spil [klaufalegt eða lélegt spil]
- (139) Að *bursta* [gjörsigra] andstæðingana
- (140) Að *klára* leik [sigra]
- (141) Að komast í gegnum *niðurskurðinn* [standast árangurskröfur á fyrri hluta golfmóts]
- (142) Að eiga *vistaskipti* [skipta um lið]
- (143) *Pappakassi* [einhver sem stendur sig ekki vel] umferðarinnar var portúgalski knattspyrnusnillingurinn Christiano Ronaldo
- (144) Hvort liðið er *graðara* [gráðugra í að sigra] í dag
- (145) Þjálfarinn *spilar* leikmanninum [lætur hann leika]
- (146) Að *verja* titil [keppa sem meistari og vinna aftur meistaratitil]
- (147) Að vera *djúpur* eða *djúpt* á vallarhelmingi andstæðinganna [vera langt inn á vallarhelmingi andstæðingsins, þó helst án þess að vera rangstæður]

Loks verða fyrir nýjungar og frávik í málfræði en þá er átt við að orð séu beygð á nýjan eða nýstárlegan hátt, að samval orða sé nýtt og frábrugðið því venjulega eða setningaskipanin ekki hefðbundin. Vissulega gætu einhver dæmanna hafa orðið til vegna mistaka eða mismælis en hitt er mögulegt að hér leiki fjölmiðlamenn sér af ásettu ráði með tungumálið til að skapa aukin áhrif. Um það skal ekkert staðhæft hér. Dæmin um nýjar beygingar eru fremur fá, hér koma tvö þeirra:

- (148) *Frábærar fætur* [kvk. þf. flt. – vissulega algengt í almennu máli]
- (149) *Lykilstöður* [þf. flt. af eintöluorði þegar um stöðu á leikvelli er að ræða]

Dæmi um nýjungar og frávik í samvali orða og setningaskipan eru aðeins fleiri. Fyrst er rétt að líta á samvalið. Þar eru eftirtalin dæmi:

- (150) *Þeir bættu einni skrautfjöðrinni í bikarasafn félagsins* [fjöðrin fer áreiðanlega vel innan um alla bikarana!]
- (151) Þegar landsliðið vinnur eru leikmennirnir að jafnaði *strákarnir okkar* og nú síðustu misserin æ oftast *stelpurnar okkar* en ef illa gengur fellur eignarforafnið oft burt
- (152) *Engum feittum hesti hefur enn verið riðið af hálfu íslenska landsliðsins í knattspyrnu* [hér má sjá fyrir sér fótboltamennina á hestbaki eftir að liðinu fer að ganga betur]
- (153) *Þökk sé mistökum Ben Roethlisberger* [mistök eru sjaldnast þakkarverð!]
- (154) *Ég var á annarri löppinni* [var meiddur á öðrum fæti]
- (155) *Danska landsliðið sigraði mótið* [algengt frávik í daglegu tali í stað „sigraði á mótinu“ eða „vann“]
- (156) *Leikar enduðu 89:84* [venjulegt mál: leikar fóru ... eða leikurinn endaði ...]
- (157) *Hann er fullur af hæfileikum* [hæfileikaríkur]
- (158) *Hann er ekki laus við alla gagnrýni* [það má finna ýmislegt gagnrýnivert við hann].

Frávik í setningagerð eru hins vegar í þessum dæmum:

- (159) *Þeir spiluðu sundur og saman vörn Víkinga* [venjulegra mál: Þeir spiluðu vörn Víkinga sundur og saman]
 (160) *Kristján gamla kempan Finnbogason er í marki* [venjulegra mál: Gamla kempan Kristján Finnbogason er í marki]
 (161) *Allt vitlaust ef ég myndi ekki spila Rooney* [venjulegra mál: Allt vitlaust ef ég spilaði Rooney ekki]
 (162) *Logi átti allt í lagi leik* [óvenjulegt að nota „allt í lagi“ sem lýsingarorð]
 (163) *Ekkert lið hefur unnið alla leiki fram í janúar* [engu (öðru?) liði hefur tekist að vinna alla leiki frá hausti fram í febrúar]

Ekki hefur verið leitað að nýjungum í setningagerð sem telja má almennar í málinu en sumir hafa viljað tengja íþróttamálari, til dæmis útvíkkaða framvinduhorfinu að *vera (ekki) að* og nýju þátíðinni að *vera (ekki) búinn að* í setningum eins og: *Strákarnir okkar eru ekki að finna sig í dag* og *Stelpurnar okkar eru ekki búnar að vera frábærar á þessu móti*. Það var ekki tilgangur þessarar rannsóknar að grafast fyrir um uppruna slíkra nýjunga í íslensku en vissulega er mögulegt að þær hafi ekki sést í rituðu fjölmiðlamáli fyrr en einhverjum íþróttafréttamanni þótti hæfa að skreyta texta sinn með þeim.

Skáldmál

Þriðja megineinkenni íþróttamálfars sem rannsóknin leiddi í ljós er eilítið annars eðlis en hin einkennin tvö og tengist ef til vill bókmenntum meira en talmáli. Hér er um að ræða skáldmál, sem kemur fyrir í dæmunum, það er stuðla, rím og orðaleiki hverskonar, myndmál og vísanir.

Dæmunum er auk stuðla, ríms og orðaleikja skipt í nokkra flokka vísana eftir því hvaðan myndmálið er tekið og verða flokkarnir útskýrðir nánar jafnóðum hér á eftir. Leikurinn er þó hafinn með stuðlum, rími og orðaleikjum sem koma fyrir all oft. Fyrst eru hér dæmi um stuðlasetninguna, sem er algengust allra þessara þátta og sýnir mæta vel að hún lifir góðu lífi í hugum fólks (sbr. Kristján Árnason, 2011) og sýnir einnig að íþróttafréttamenn vanda sig við textagerð sína. Yfirleitt er um að ræða tvö mikilvæg orð setningar sem stuðla saman, einstaka sinnum fleiri. Þegar stuðlarnir eru fleiri er nærtækt að álykta sem svo að um eins konar ýkjur sé að ræða. Stundum er einn stuðullinn í lágkveðu setningar en það er einnig leyfilegt í bundnum kveðskap. Mörg dæmanna eru föst orðasambönd eða samstæður með bundnum stuðlum þannig að dæmin sýna þá bæði notkun fastra orðasambanda og stuðla. Dæmi um stuðla:

- (164) *Það þarf **kraftaverk** til að **komast áfram***
 (165) ***Umdeildasta** mark **Íslandssögunnar***
 (166) ***Færðist** heldur betur **fjör** í **leikinn***
 (167) ***Úrslitarimman** var **æsispennandi***
 (168) *Varð að **láta sér lynda annað sætið***
 (169) *Breiddin **gerði gæfumuninn***
 (170) *Veifandi út **öllum öngum***
 (171) ***Sigraði** mjög **sannfærandi***
 (172) *Þeir **keyrðu** yfir **Keflvíkingana***
 (173) *Skallaði **boltann** í **bláhornið***
 (174) ***Bombaði boltanum** í **markið***
 (175) *Hann er í **fantaformi***
 (176) *Eins og **feiminn skólastrákur** í **fjórða leikhluta***
 (177) ***Dýrlingurinn** gegn **djöflinum***
 (178) *Má muna **fífil sin fegri***

- (179) *Sýna hvort þeir eru **menn** eða **mýs***
- (180) **Stórmeistarajafntefli á Stamford Bridge**
- (181) *Við **grátum** **glötuð** tækifæri*

Dæmi um fleiri stuðla og samsetningar eru:

- (182) *Liðið kallar **ekki** **allt** **ömmu** sína*
- (183) **Stóra stundin – áfram Ísland**
- (184) **Hafnfirsku liðin leiddu saman hesta sína í lokaleiknum**
- (185) **Reynsluboltinn Ragnar H. Ragnarsson**
- (186) **Sáu lítið til sólar lungann úr leiknum**
- (187) *Peđa Mijatovic [þjálfari liðsins] hefur **hent** **hvíta** **handklæðinu**
[hefur gefist upp] **hvað** varðar að stórstjórnur gangi til liðs við liðið*
- (188) **Hringlandaháttur, hnoð og sofandaháttur gerðu það að verkum
að tvær sóknir fóru forgörðum**
- (189) *Spiluðu **sundur** og **saman** vörn Víkinga*
- (190) **Leikinn og lunkinn leikmaður**

Loks eru hér dæmi um rím og orðaleiki, aðallega einhvers konar endurtekningar eða klifun:

- (191) *Ólafur okkar **langgáfaðasti** og **langbesti** leikmaður*
- (192) *Svenson er **ógurleg** **ógn** fyrir okkur*
- (193) *Þeir **skora** sem þora*
- (194) **Þvílíkt** lið - **þvílíkur** mannskapur – **þvílíkir** strákar
- (195) *Þetta bjó hann til **sjálfur** og **aleinn** og **óstuddur***

Við snúum okkur nú að myndmáli og vísunum í íþróttamálfarinu eins og það kemur fram í dæmum okkar. Þar skoðum við fyrst bókmenntir og trú. Úr bókmenntunum eru dæmi sótt jafnt í fornbókmenntir sem seinni tíma bókmenntir, þar á meðal dægurlagatexta:

- (196) *Og þar við liggur **heiður** okkar og **sæmd** [eins og í Íslendingasögunum]*
- (197) *Orðstír hennar fer mjög **vaxandi** **erlendis** [orðstír er algengt hugtak í fornum sögum en þar er oftast talað um góðan orðstír, ekki að hann vaxi]*
- (198) *Hamarsmenn **berjast** við **falldrauginn** [eins og Grettir við drauginn Glám]*
- (199) *Thomas Gravesen **má muna** **fífil** **sinn** **fegri** [gamalt orðtak]*
- (200) *Stuðningsmenn KR **sváfu** **feigðarósi** [í erfiljóði eftir Bjarna Thorarensen og víðar, til dæmis í íslenskri þýðingu á söngtexta úr söngleiknum *Hárinu*, er talað um að **fljóta** **sofandi** að **feigðarósi**]*
- (201) *Nú verða þeir að **sýna** hvort þeir eru **menn** eða **mýs** [væntanlega vísun í skáldsöguna *Mýs og menn* eftir John Steinbeck]*
- (202) *Liðið var með **aðra hönd** á **stýri** [eins og Bjössi á mjólkurbílnum í dægurlagatexta Lofts Guðmundssonar og kunnum flutningi Hauks Morthens]*
- (203) *Tiger Woods sem var **fúll** á **móti** [eins og fúll granni í texta Bjartmars Guðmundssonar, *Sumarliði er fullur*]*

Þá koma dæmi af trúarlegum toga, þar er talað um lærisveina, gyðjur og goðsagnir:

- (204) *Steve Bruce og lærisveinar hans í Liverpool*
- (205) *Patrekur Jóhannesson og lærisveinar hans í austurríska landsliðinu*
- (206) *Dívurnar [á ítölsku: gyðjurnar] sem slógu í gegn*
- (207) *Danska goðsögnin Michael Laudrup*

Íþróttamyndmál er notað í umfjöllun um tiltekna íþróttagrein en á uppruna sinn í öðrum greinum íþróttanna og kemur fyrir í all mörgum dæmum. Hér eru nokkur þeirra:

- (208) *Hafnfirsku liðin leiddu saman hesta sína í lokaleiknum* [í handbolta, ekki kappreiðum eða hestaati]
- (209) *Guðmundur lagði Danann glæsilega* [í borðtennis, ekki glímu]
- (210) *Stórmeistarajafntefli á Stamford Bridge* [í fótbolta, ekki skák]
- (211) *Þær voru skrefinu á undan í fyrsta leikhúta sem þær unnu 29:24* [í körfubolta, ekki hlaupi eða göngu]
- (212) *Frammistaða liðsins var vel undir parinu* [í handbolta, ekki golfi]

Vísanir í átök, hermennsku, ofbeldi og afbrot setja sterkan svip á lýsingar íþróttufréttamanna. Þetta kemur ekki mjög á óvart þegar þess er gætt að í íþróttum fer oft fram hörð keppni þar sem reynir á afl, úthald og yfirburði, og stundum klókindi og hörku. Ef til vill liggur skýringin einnig í því að með slíkum vísunum er auðvelt að beita eftirlætisstíllragði íþróttufréttamanna – ýkjunum. Hér eru nokkur dæmi um þetta:

- (213) *Englandsmeistarar Manchester United og topplið Arsenal voru í eldlínunni*
- (214) *Skotsýning Haukavenna kom of seint*
- (215) *Old Trafford er lögregluríki*
- (216) *Þá gerðu heimamenn áhlaup*
- (217) *Lið sem bjóða upp á alls kyns áhugaverð einvígi*
- (218) *FH-ingar eru í sárum* [vísar væntanlega oftast til sára eftir átök þó að orðalagið geti líka átt við um fugla í fjaðraskiptum]
- (219) *Leikurinn var í járnum* [vísar til fanga í hlekkjum]
- (220) *Hann stelur boltanum fyrir Hauka*
- (221) *Hann tætti Miami-vörnina í sig*
- (222) *Þeir hreinlega átu heimsmeistarana*
- (223) *Hér er dauðafæri*
- (224) *Þeir voru teknir af lífi*
- (225) *Þeir stútuðu Kamerún 4-2*
- (226) *Að Barcelona mundi slátra smáliði CD*
- (227) *Atli Sigurjónsson rýnir í leikina í dauðariðlinum*

Næstu tegund vísana má ef til vill best lýsa með orðunum gróði, glaumur og gaman. Þar eru ýmsar vísanir til samskipta manna í samfélaginu, jákvæðar sem neikvæðar. Fyrst eru talin dæmi sem tengja má ver slun og jafnvel vafasömum viðskiptum:

- (228) *Þeir ætluðu að selja sig dýrt*
- (229) *Stefán Logi er ekki til sölu*
- (230) *Nú er komið að skuldadögum hjá drengjunum*
- (231) *Ólína býður sig úti á kantinum*

Síðan eru nokkur önnur tengd skemmtanalífi, daglegu lífi og tómstundum:

- (232) *Vissulega festist hann stundum í hetjustillingunni* [einhvers konar vísun í tölvuleiki eða vélbúnað]
- (233) *En þá var blaðran sprungin* [allur máttur þrotinn]
- (234) *Golfvertíðin er nýhafin* [vísar til sjósóknar]
- (235) *Fjögur ný lið í sviðsljósinu* [vísar til lýsingar í leikhúsi]
- (236) *Þeir eru með sannkallað stjörnu-lið* [fræga og snjalla leikmenn, tal um stjörnur má tengja leikhúsi og kvikmyndum]
- (237) *Ólafur Jóhannesson landsliðsþjálfari gefur nokkurn tón um það sem koma skal* [vísar til tónlistariðkunar]

(238) *Handbolti er stuð* [vísar til skemmtanalífs]

Fleiri dæmi eru í næsta flokki, umferð, tækni og ýmis tæki, eða alls 33. Kannski tengjast vinsældir þessara vísana hlutgervingu íþróttamanna: að litið sé á þá sem hluti og vélar eða vélmenni fremur en menn af holdi og blóði. Dæmi úr þessum flokki:

- (239) *Liðið hafði aðra hönd á stýri* [stjórnaði leiknum að einhverju marki]
- (240) *Þá steig Snæfellið á bensínið á ný* [körfuboltið herti leikinn]
- (241) *Þeir smelltu sér í bílstjórasetið* [tóku stjórnina og leiddu leikinn]
- (242) *Selfyssingar rúlluðu yfir Þróttara* [vísar til aksturs]
- (243) *Íslenska vélin hrökk í gang og náði fljótlega að jafna*
[vísar til véla, orðalagið er oft notað um vélar í farartækjum]
- (244) *HK stjórnaði umferðinni algjörlega í fyrri hálfleik* [vísar til umferðar bifreiða]
- (245) *Guðmundi Stephensen og félagum hans í borðtennisliði Eslöv var pakkað saman 3-0 af Borussia Düsseldorf* [vísar til flutninga]
- (246) *Koeman hefur alls ekki tekist að rétta skútu liðsins við* [vísar til siglinga]
- (247) *Hann pakkaði saman sínum fyrri félagi* [vísar til flutninga]
- (248) *Hann var arkitektinn að bestu sóknum liðsins* [vísar til byggingarlistar]
- (249) *Everton og Aston Villa á flugi* [mýflugur, ránfuglar eða flugvélar?]

Síðasti flokkurinn tengist náttúrunni, náttúruöflunum, dýralífinu, kynlífi og sjúkdómum. Þaðan er nokkur dæmi, hvert öðru litríkara:

- (250) *Ef Eslöv gerir rósir á útivellinum* [standa sig vel, merkir yfirleitt að gera mistök]
- (251) *Grétar er ekki kallaður Vindurinn fyrir ekki neitt* [vísar til veðurs]
- (252) *Það fjaraði undan honum í þeim síðari* [vísar til sjávarfalla]
- (253) *Að Miami Heat sé í botnlausu feni* [vísar til torfæra í votlendi]
- (254) *Funheitur Alexander Pettersson* [vísar til stemningar og jafnvel aðdráttarafli]
- (255) *Verður varla kallað annað en 15 mínútna geðveiki* [vísar til veikinda]
- (256) *Kiera Hardy og Krístrún Sigurjónsdóttir voru ískaldar fram eftir leik*
[voru stíðar til að byrja með í leiknum eða voru þær svona einbeittar?]
- (257) *Íslensku kylfingarnir sýndu batamerki* [vísar til veikinda, þeim gekk betur, eða voru þeir að jafna sig eftir meiðsli og flensu?] á öðrum degi
- (258) *Þarna erum við ljónheppnir* [tígulegt dýr notað til áherslu]
- (259) *Baráttuhundurinn Hrafn Jóhannesson átti einnig skínandi leik*
[hér er íþróttamanni líkt við hund sem ekki dregur af sér í átökum]
- (260) *Björn Bergmann var iðinn við kolann* [vísar til sjósóknar]
- (261) *Eiður Smári kom ekki sérstaklega vel undan jólnunum*
[já, jólin geta verið bestu mönnum erfið]
- (262) *Króatar mæta nokkuð vængbrotnir til leiks* [ætli séu fuglar í liði Króata?]

Fyndni

Í mjög mörgum málfarsdæmanna koma fram fleiri en eitt ofangreindra þriggja aðaleinkenna. Náskyld öllum þessum aðaleinkennum en kannski fyrst og fremst ýkjunum er kímniáfa eða fyndni í orðanotkun og málfari. Líttleiki og glens hafa löngum þótt einkenna fréttáflutning af íþróttum og eiga þar heima sem einskona megineinkenni (Chovanec, 2011, bls. 243–264). Fyndni einkennir nánast öll þau dæmi sem fundust (samanber nokkrar athugasemdir og skýringar í hornklofum) þannig að líta má á fyndni og líttleika sem einskona yfir- eða erkieinkenni íþróttamálfars íslenskra fjölmiðla. Freistandi er því að endurtaka hér nokkur þeirra dæma sem áður hafa verið tilgreind undir öðrum flokkunum. Við hyggjum að flestum kunni að þykja þau fyndin (athugasemdum og skýringum sleppt hér):

- (263) Sérhver leikur er æsispennandi ...

- (264) og þeim sem tapa er *rústað*, ...
(265) þeir *teknir af lífi*, ...
(266) þeim *troðið í svaðið* ... [venjulegt mál: þeir troðir í svaðið ...]
(267) og *pakkað saman* ...
(268) og þeir *niðurlægðir* ...
(269) enda voru gerðar til þeirra *stjarnfræðilegar væntingar*.
(270) Ólafur Stefánsson er án vafa landsins *langgáfaðasti* ...
(271) og *langbesti* handboltamaður ...
(272) og í mörgum tilvikum *alls heimsins*.
(273) Og þótt andstæðingurinn eða dómari sé *algjör tittur* ...
(274) þá *flautar hann allt of mikið*.
(275) Er nema von að allt fari *gjörsamlega á hliðina* þegar hann spilar, ...
(276) eins *fáránlega einbeittur* og hann er?
(277) *Leikmannagluggi*
(278) *Sparkspekingur*
(279) *Klobba*
(280) *Markamaskína*
(281) *Að setja aukagel í hárið* [að taka sig á]
(282) *Að vera með mann í skammarkróknum*
(283) *Að vera fullur af sjálfum sér*
(284) *Að rífa upp um sig litríku buxurnar*
(285) *Að gera hosur sínar grænar og litríkar*
(286) *Pappakassi* umferðarinnar var portúgalski knattspyrnusnillingurinn
Christiano Ronaldo
(287) Hvort liðið er *graðara* í dag?
(288) *Engum* feittum hesti hefur enn verið *riðið af hálfu íslenska landsliðsins*
í knattspyrnu
(289) *Þökk sé mistökum Ben Roethlisberger*
(290) *Logi átti allt í lagi leik*
(291) *Ekkert lið hefur unnið alla leiki fram í janúar*
(292) *Þeir* keyrðu yfir *Keflvíkingana*
(293) *Eins og feiminn skólastrákur í fjórða leikhluta*
(294) *Liðið* kallar ekki allt ömmu sína
(295) *Hringlandaháttur, hnoð og sofandaháttur* gerðu það að verkum
að tvær sóknir fóru forgörðum
(296) *Þetta bjó hann til sjálfur og aleinn og óstuddur*
(297) *Liðið* var með aðra hönd á stýri
(298) *Tiger Woods* sem var fúll á móti
(299) *Patrekur Jóhannesson og lærisveinar hans í austurríska landsliðinu*
(300) *Hafnirsku liðin* leiddu saman hesta sína í *lokaleiknum*
(301) *Old Trafford* er *löggluríki*
(302) *Þeir* hreinlega átu *heimsmeistarana*
(303) *Þeir* stútuðu *Kamerún 4-2*
(304) *Að Barcelona* mundi slátra *smáliði CD*
(305) *Stefán Logi* er ekki til sölu
(306) *Ólína* býður sig úti á *kantinum*
(307) *Vissulega* festist hann *stundum* í *hetjustillingunni*
(308) *En þá* var *blaðran* sprungin
(309) *Þá* steig *Snæfellið* á *bensínið* á ný
(310) *Íslenska vélin* hrökk í gang og náði *fljótlega* að *jafna*
(311) *Koeman* hefur *alls ekki tekist* að *rétta skútu liðsins við*
(312) *Grétar* er ekki *kallaður Vindurinn* fyrir ekki neitt

- (313) *Verður varla kallað annað en 15 mínútna geðveiki*
(314) *Eiður Smári kom ekki sérstaklega vel undan jólnunum*

Þessi dæmi sýna að kímni og léttleiki ráða ríkjum í íþróttumfjöllun fjölmiðlanna. Að sjálf-sögðu er það þó svo að það sem einum finnst fyndið, kann öðrum að finnast flatt og leið-inlegt, jafnvel fordómfullt ef það er á kostnað ákveðins einstaklings eða hóps. Oft verður fyndnin einnig leiðigjörn ef tónnlast er á henni sí og æ. Flestir íþróttafréttamenn virðast átta sig á þessu og reyna að endurnýja grín sitt reglulega og forðast að endurtaka um of fyndin tilsvör og athugasemdir.

Lokaorð

Stór hluti þeirra dæma sem talin voru upp í kaflanum hér á undan myndu teljast hluti þess meginstefs fyrri orðræðugreiningar sem kalla má afreksskýrningu eða afrekshrifningu. Hins vegar eru þar fá dæmi sem beinlínis og eingöngu myndu tengjast þjóðernisstolti eða staðarhyggju eða neikvæðum fylgifyskum þeirra – níði og illmælgju um aðrar þjóðir, lands-hluta, kynþætti og jafnvel íþróttafélög. Örfá dæmi í dæmasafninu benda samt til þess að þörf sé á að kanna þetta betur og bera saman við málfar um ýmsa hópa íþróttafólks. Þó er það engan veginn tilfinning okkar höfundar að fordómar eða viðhorf af því tagi sem slíkt málfar lýsir séu algengir meðal fjölmiðlafólks sem fjallar um íþróttir. Þvert á móti virðist það gæta sín vel og leggja sig fram um að vanda málfar sitt og slípa burt öll slík viðhorf, hafi þau fyrirfundist.

Í greinum Guðmundar Sæmundssonar og Kristjáns Kristjánssonar (2011; 2012) eru leiddar að því líkur að geðshræringar og æsingur af ýmsu tagi einkenni eða útskýri mótsagna-kennda íþróttasiðfræði í bókmenntum annars vegar og raunveruleika íþróttar hins vegar. Einkenni af svipuðum toga koma einnig fram í grein Guðmundar Sæmundssonar og Ing-ólfs Ásgeirs Jóhannessonar (2011) um afrekssinnaða og þjóðrækna íþróttarorðræðu nú-tímans sem litast einnig af kynjafordómum og vorkunnsemi í garð fatlaðra íþróttamanna. Spurningin er hvort það eigi ekki einnig við um málfarið að það markist af geðhrifum og æsingi og þar með sé íþróttumfjöllunin öll merkt þessu sama megineinkennum: geðshræringum og tilfinningum.

Í inngangi þessarar greinar var að því spurt hvort sú umfjöllun, sem þar var tilgreind um íslenska kvennalandsliðið í handbolta og birtist í vefmiðlinum *Vísir*, sé dæmigerð fyrir mál-far í íslenski íþróttafjölmiðlun nútímans en þar eru talin upp einkenni eins og öfgakennt málfar af ýmsu tagi, sterk og bragðmikil orðanotkun, kímniþáfa og safaríkt myndmál. Niðurstaða rannsóknarinnar er að svo sé í raun. Við þessa upptalningu á einkennum málfars er þó það að athuga að ef til vill er ekki nauðsynlegt að einblína um of á þessa þætti sem einstök, afmörkuð einkenni íþróttamálfars fjölmiðla, heldur kann að vera réttara að líta á þá sem samþætta hluta sérstaks málsniðs í íþróttumfjöllun fjölmiðlanna sem einkennist fyrst og fremst af fyndni og hugmyndaauðgi, og virðist einkenna alla þessa flokka og gætu því samkvæmt orðræðufræðum talist eins konar yfireinkenni eða megin-stef. Rannsóknarspurningin var: *Hvað einkennir íslenskt íþróttamálfar í fjölmiðlum?* Svárið við henni er í hnotskurn þau einkenni sem talin eru hér á undan: *Ýkt orðafar, nýjungar í máli og notkun skáldmáls* – og ekki síst yfireinkennið *fyndni*. Saman mætti síðan fella þessi atriði öll undir geðshræringar og tilfinningar sem virðast einkenna skrif fjölmiðlanna um íþróttir. Í tungutaki íþróttanna virðist sífelld nýsköpun eiga sér stað, nýmæli birtast í sífellu og eldra orðalag hverfur. Svo virðist sem lesendur, áheyrendur og áhorfendur hríf-ist með vegna þeirrar ríku alúðar sem lögð er í að gera textann fyndinn og grípandi.

Heimildaskrá

Ari Páll Kristinnsson. (2008). *Í fréttum er þetta helst: Rannsókn á einkennum íslensks út-varpsmáls* (doktorsritgerð). Sótt af <http://hdl.handle.net/1946/7732>

- Ásdís Þórsdóttir. (2011). *Ekki riðið við einteyming: Hestamannamál – þróun og varðveisla* (óútgefin bakkalárritgerð). Sótt af <http://hdl.handle.net/1946/8345>
- Ásta Svavarsdóttir. (1982). „Þágufallssýki“. Breytingar á fallnotkun í frumlagssæti ópersónulegra setninga. *Íslenskt mál og almenn málfræði*, 4(1), bls. 19–62.
- Ásta Svavarsdóttir. (2003). Ordbogen og den daglige tale. Í Z. S. Hansen og A. Johansen (ritstjórar), *Nordiske studier i leksikografi 6: Rapport fra Konferense om leksikografi i Norden: Tórshavn 21.–25. august 2001* (bls. 43–48). Þórshöfn: Nordisk forening for leksikografi.
- Ásta Svavarsdóttir. (2007). Talmál og málheildir: Talmál og orðabækur. *Orð og tunga*, 9, bls. 25–50.
- Bell, A. (1984). Language style as audience design. *Language in Society*, 13(2), bls. 145–204.
- Björn Bjarnason. (1950). *Íþróttir fornanna á Norðurlöndum* (2. útgáfa). Reykjavík: Bókfellsútgáfan.
- Björn Guðfinnsson. (1946). *Íslensk málfræði handa skólum og útvarpi* (4. útgáfa). Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- Bourdieu, Pierre. (1988). *Homo Academicus*. Stanford: Stanford University Press.
- Brown, Virginia og Clarke, Victoria. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3: 77–101.
- Chovanec, J. (2011). Humour in quasi-conversations: Constructing fun in online sports journalism. Í M. Dynel (ritstjóri), *The pragmatics of humour across discourse domains* (bls. 243–264). Amsterdam: John Benjamin.
- Coakley, Jay og Pike, E. (2009). *Sports in society: Issues and controversies*. London: McGraw-Hill.
- Coulmas, F. (ritstjóri). (2000). *The handbook of sociolinguistics*. Oxford: Blackwell.
- Cudd, A. E. (2007). Sporting metaphors: Competition and the ethos of capitalism. *Journal of the Philosophy of Sport*, 34(1), bls. 52–67.
- Dixon, N. (2007). Trash talking, respect for opponents and good competition. *Sport, Ethics and Philosophy*, 1(1), bls. 96–106.
- Eiður Guðnason. (e.d.). Molar um málfar og miðla [bloggsíða]. Sótt af <http://eidur.is>
- Eiður Guðnason. (e.d.). Molar um málfar og miðla 1346 [bloggfærsla]. Sótt af <http://eidur.is>
- Eiríkur Rögnvaldsson. (1999). *Íslensk orðhlutafræði: Kennslukver handa nemendum á háskólastigi* (4. útgáfa). Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Elva Dögg Melsteð. (2004). *Áhrif mismunandi undirbúnings á málnotkun í þremur sjónvarpsþáttum* (óútgefin bakkalárritgerð). Háskóli Íslands, Reykjavík.
- Finnur Friðriksson. (2004). Real vs. imagined change: The case of modern Icelandic. Í B.-L. Gunnarsson, L. Bergström, G. Eklund, S. Fridell, L. H. Hansen, A. Karstadt, B. Nordberg, E. Sundgren og M. Thelander (ritstjórar), *Language variation in Europe: Pa-*

pers from the second international conference on language variation in Europe, ICLAAVE 2 Uppsala University, June 12–14, 2003 (bls. 168–180). Uppsali: Háskólinn í Uppsöllum.

Foucault, M. (2002). *Forelesningar om regjering og styringskunst* (Iver B. Neumann þýddi). Ósló: Cappelen akademisk forlag.

Foucault, M. (2008). The Incitement to Discourse. Í Adam Jaworski, Nikolas Coupland (ritstjórar), *The Discourse Reader* (bls. 491–498). London og New York: Routledge.

Guðmundur Marinó Ingvarsson. (2009). *Stórskyttan losnaði úr tékkneskum frakka: Rannsókn á handboltaorðum* (óútgefin bakkalárritgerð). Sótt af <http://hdl.handle.net/1946/2948>

Guðmundur Sæmundsson. (2012). Svo sæt og brosmild ...: Umfjöllun í blöðum og tímaritum um íslenskar afreksíþróttakonur á alþjóðavettvangi. *Netla – Veftímarit um uppeldi og menntun*. Sótt af <http://netla.hi.is/greinar/2012/ryn/008.pdf>

Guðmundur Sæmundsson og Ingólfur Ásgeir Jóhannesson. (2011). Hetjur nútímans: Orðræða prentmiðla um afreksíþróttafólk. *Íslenska þjóðfélagið*, 2, 91–117. Sótt af <http://www.thjodfelagid.is/index.php/Th/article/view/32/pdf>

Guðmundur Sæmundsson og Kristín Björnsdóttir. (2011). Óskabörn allrar þjóðarinnar? Umfjöllun í blöðum og tímaritum um fatlaða íslenska afreksmenn í íþróttum. *Þjóðarspejllinn 2011. Rannsóknir í félagsvísindum XII. Erindi flutt á ráðstefnu í október 2011*. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.

Guðmundur Sæmundsson og Kristján Kristjánsson. (2011). Hyped virtues, hidden vices: The Ethics of Icelandic Sports Literature. *Sports, Ethics and Philosophy*, 5(4), bls. 379–395. Sótt af <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17511321.2011.587197>

Guðmundur Sæmundsson og Kristján Kristjánsson. (2012). Skotið yfir markið? Um siðferðismisræmi milli íþróttabókmennta og íþróttaveruleika nútímans á Íslandi. *Hugur*, 24, 196–218.

Halldóra Björt Ewen og Kristiansen, T. (2006). Íslendingar. Í T. Kristiansen (ritstjóri), *Nordiske sprogholdninger: En masketest* (bls. 33–48). Ósló: Novus.

Hallgrímur Indriðason. (1996). *Gott mál – gulli betra: Málfráttar á íþróttasíðum dagblaðanna* (óútgefin bakkalárritgerð). Háskóli Íslands, Reykjavík.

Hanin, Y. L. (ritstjóri). (2000a). *Emotions in sport*. Champaign: Human Kinetics.

Hanin, Y. L. (2000b). Successful and poor performance and emotions. Í Y. L. Hanin (ritstjóri), *Emotions in sport* (bls. 157–187). Champaign: Human Kinetics.

Hanna Óladóttir. (2007). „Ég þarf engin fornrit til að vita að ég er Íslendingur, ég vil samt tala íslensku.“ Um viðhorf Íslendinga til eigin tungumáls. *Ritið*, 1, 107–130.

Heiða Jóna Hauksdóttir. (1993). *Ekki velja allir orð að annars skapi: Málfráttar í fréttum fjölmiðla* (óútgefin bakkalárritgerð). Háskóli Íslands, Reykjavík.

Höskuldur Þráinsson. (1995). *Handbók um málfræði*. Reykjavík: Námsgagnastofnun.

Höskuldur Þráinsson, Ásgrímur Angantýsson og Einar Freyr Sigurðsson (ritstjórar). (2013). *Tilbrigði í íslenskri setningagerð: 1. bindi, Markmið, aðferðir og efniviður*. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands.

- Indriði Gíslason, Baldur Jónsson, Guðmundur B. Kristmundsson og Höskuldur Þráinsson. (1988). *Mál og samfélag: Um málnotkun og málstefnu*. Reykjavík: Iðunn.
- Indriði Gíslason og Höskuldur Þráinsson. (1993). *Handbók um íslenskan framburð*. Reykjavík: Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands.
- Ingimar Jónsson. (1976a). *Ípróttir A–J*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs og Þjóðvinafélagsins.
- Ingimar Jónsson. (1976b). *Ípróttir K–Ö*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs og Þjóðvinafélagsins.
- Ingólfur Ásgeir Jóhannesson. (2006). Leitað að mótsögnum: Um verklag við orðræðugreiningu. Í Rannveig Traustadóttir (ritstjóri), *Fötlun: Hugmyndir og aðferðir á nýju fræðasviði* (bls. 178–195). Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Ingólfur Ásgeir Jóhannesson. (2010). The politics of historical discourse analysis: A qualitative research method? *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 31(2), 251–264.
- Isberg, L. (2000). Anger, aggressive behavior, and athletic performance. Í Y. L. Hanin (ritstjóri), *Emotions in sport* (bls. 113–133). Champaign: Human Kinetics.
- Jackson, S. A. (2000). Joy, fun, and flow state in sport. Í Y. L. Hanin (ritstjóri), *Emotions in sport* (bls. 135–155). Champaign: Human Kinetics.
- Jakob Benediktsson (ritstjóri). (1983). *Hugtök og heiti í bókmenntafræði*. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, Mál og menning.
- Jón Hilmar Jónsson. (1998). Normhensyn ved valg av ekvivalenter: Islandsk som ekvivalentspråk i Nordisk leksikografisk ordbok. Í R. Vatvedt og B. Wangensteen (ritstjórar), *Normer og regler: Festskrift til Dag Gundersen 15. januar 1998* (bls. 304–312). Óslo: Nordisk forening for leksikografi.
- Kristín Björnsdóttir, (2013). Orðræðugreining. Í Sigríður Halldórsdóttir (ritstjóri), *Handbók í aðferðafræði rannsókna* (bls. 269–280). Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Kristján Árnason. (1999). Landið, þjóðin, tungan og fræðin. *Skírnir*, 173(haust), 449–466.
- Kristján Árnason. (2011). Alliteration in Iceland: From the Edda to modern verse and pop lyrics. Í J. Roper (ritstjóri), *Alliteration in culture* (bls. 123–140). New York: Palgrave Macmillan.
- Lakoff, G. og Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by* (2. útgáfa). Chicago: University of Chicago Press.
- Lazarus, R. S. (2000). Cognitive-motivational-relational theory of emotion. Í Y. L. Hanin (ritstjóri), *Emotions in sport* (bls. 39–63). Champaign: Human Kinetics.
- Lára Kristín Unnarsdóttir. (2007). Talmálsáhrif í netspjalli. *Mímir*, 45(51), 74–80.
- Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2011). *Ungt fólk 2010: Framhaldsskólanemar*. [Rannsóknir og greining við Háskólann í Reykjavík annaðist rannsókna.] Sótt af <http://www.rannsoknir.is/media/rg/skjol/Ungt-folk-2010-Vefutgafa-pdf.pdf>
- Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2011). *Ungt fólk 2011: Menntun, menning, ípróttir, tómstundir, hagir og líðan nemenda í 5., 6. og 7. bekk*. [Rannsóknir og greining við

Háskólann í Reykjavík annaðist rannsóknina.] Sótt af http://www.rannsoknir.is/media/rg/skjol/Ungt-folk-2011_vef.pdf

Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2012). *Ungt fólk 2012: Menntun, menning, íþróttir, tómstundir, hagir og líðan nemenda í 8., 9. og 10. bekk grunnskóla*. [Rannsóknir og greining við Háskólann í Reykjavík annaðist rannsóknina.] Sótt af <http://www.rannsoknir.is/media/rg/skjol/Ungt-folk-2012.pdf>

Mesthrie, R., Swann, J., Deumert, A. og Leap, W. L. (2009). *Introducing sociolinguistics* (2. útgáfa). Edinborg: Edinburgh University Press.

Mörður Árnason, Svavar Sigmundsson og Örnólfur Thorsson. (1982). *Orðabók um slangur, slettur, bannorð og annað utangarðsmál*. Reykjavík: Svart á hvítu.

Nemendur í hagnýtri fjölmiðlun. (1998). Könnun á málfari í útvarpsstöðvum. *Málfregnir*, 8(2), 11–18.

Neumann, I. B. (2002). Forord. Í Michel Foucault (Ivar B. Neumann þýddi), *Forelesninger om regjering og styringskunst* (bls. 7–38). Ósló: Cappelen akademisk forlag.

Óskar Ófeigur Jónsson. (2012, 4. desember). Umfjöllun, viðtöl og myndir: Ísland – Svartfjallaland 16–26. *Vísir*. Sótt af <http://www.visir.is/umfjollun,-vidtol-og-myndir--island---svartfjallaland-16-26/article/2012121209597>

Raglin, J. S. og Hanin, Y. L. (2000). Competitive anxiety. Í Y. L. Hanin (ritstjóri), *Emotions in sport* (bls. 93–111). Champaign: Human Kinetics.

Roksvold, T. (2005). *Var avisspråket betre før? En metodetriangulert studie av normendringer i norsk avisspråk på 1900-tallet* (doktorsritgerð). Óslóarháskóli, Noregi.

Romaine, S. (2000). *Language in society: An introduction to sociolinguistics* (2. útgáfa). New York: Oxford University Press.

Samtök íþróttafréttamanna (e.d.). Félagatal. Sótt af <http://www.sportpress.is>

Svanfríður Guðjónsdóttir. (1992). *Athugun á íþróttamáli* (óútgefin bakkalárritgerð). Kennaraháskóli Íslands, Reykjavík.

Vallerand, R. J. og Blanchard, C. M. (2000). The study of emotion in sport and exercise: Historical, definitional, and conceptual perspectives. Í Y. L. Hanin (ritstjóri), *Emotions in sport* (bls. 3–37). Champaign: Human Kinetics.

Veum, A. (2008). *Avisas andlet: Førstesida som tekst og diskurs: Dagbladet 1925–1995* (doktorsritgerð). Óslóarháskóli, Noregi.

Þorleifur Hauksson (ritstjóri) og Þórir Óskarsson. (1994). *Íslensk stíllfræði*. Reykjavík: Styrktarsjóður Þórbergs Þórðarsonar og Margrétar Jónsdóttur, Háskóla Íslands og Mál og menning.

Þórbergur Þórðarson. (1944). Einum kennt, öðrum bent: Lagt út af Hornstrendingabók Þórleifs Bjarnasonar. *Helgafell*, 3(5–10), bls. 198–222.

Þórey Selma Sverrisdóttir. (2001). „Allt of fáir voru að leika eins og þeir geta best“: Rannsókn á notkun hjálparsagnasambandsins vera að + nafnháttur í íþróttafréttum (óútgefin bakkalárritgerð). Háskóli Íslands, Reykjavík.

Pórolfur Þórlindsson. (1983). Málfar og samfélag: Athugun á kenningum Basil Bernsteins. *Íslenskt mál og almenn málfræði*, 5, bls. 127–160.

Þórunn Blöndal. (2005). *Lifandi mál: Inngangur að orðræðu- og samtalsgreiningu*. Reykjavík: Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands.

Þórunn Blöndal og Heimir Pálsson (ritstjórar). (2001). *Alfræði íslenskrar tungu: Íslenskt margmiðlunarefni fyrir heimili og skóla* [margmiðlunardiskur]. Reykjavík: Námsgagnastofnun.

Um höfunda

Guðmundur Sæmundsson (gsaem@hi.is) er aðjunkt í íslensku við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Hann sinnir einkum kennslu í akademískri ritun, aðferðafræði og kennslufræði við Íþrótt- og heilsubraut, Laugarvatni. Rannsóknarsvið hans eru aðallega orðræða um íþróttir í bókmenntum og fjölmiðlum og íþróttamálfar.

Sigurður Konráðsson (sigkon@hi.is) er prófessor í íslensku við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Hann sinnir kennslu í íslensku, einkum íslenskri málfræði og málvísindum við Kennarabraut. Rannsóknarsvið hans eru fyrst og fremst íslensk málvísindi og íslenskukennsla.

Efnisorð

íþróttamálfar – íþróttamálsnið – geðshræringar í málfari – ýkjur í málfari – nýjungar í máli – íþróttamyndmál – íþróttufréttamennska

About the authors

Guðmundur Sæmundsson (gsaem@hi.is) is an assistant professor in Icelandic at the School of Education, University of Iceland. He teaches academic writing, methodology of research and education studies at the Faculty of Sport and Health Sciences, Laugarvatn. His research field is mainly discourse on sports in literature and the media.

Sigurður Konráðsson (sigkon@hi.is) is a professor in Icelandic at the School of Education, University of Iceland. He teaches Icelandic, mainly Icelandic grammar and linguistics at the Faculty of Teacher Education. His research fields are mainly Icelandic linguistics and the teaching of Icelandic.

Key words

sport language – sport language emotions – sport language hyperboles – sport language innovations – sport language metaphores – sport journalistic

Guðmundur Sæmundsson og Sigurður Konráðsson. (2013). Hvílík snilld! Íslenskt íþróttamál í fjölmiðlum og einkenni þess. *Netla – Vef tímarit um uppeldi og menntun*. Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Sótt af <http://netla.hi.is/greinar/2013/ryn/019.pdf>